

Koncepcja klinów geopolitycznych i system ich funkcjonowania na przykładzie Rosji

Egidijus Motieka

Wprowadzenie

Rozpoczęta przez Rosję agresywna polityka oparta na bezpośredniej sile militarnej, była przez jej sąsiadów, Gruzję i Ukrainę, najczęściej określana jako „agresja”, „kontynuacja polityki imperialnej”, „chęć powrotu do dawnej świetności ZSRR”, „próby utrzymania obronnej i życiowej przestrzeni WNP” itd. Ze wszystkim tym pozostaje się zgodzić. Jednakże, na ile systemowo zaplanowany jest rozwój rosyjskiej przestrzeni geopolitycznej i terytorialnej? Czy jest to rzeczywiście rozwój, czy po prostu desperacka próba zahamowania postępującego procesu rozpadu WNP, który powodują impas ideologiczny (połączenie wartości sowieckich z zasadami funkcjonowania sterowanego kapitalizmu), pustka kulturowa oraz rozrośnięte eurasjatyckie ambicje geopolityczne, które wynikają z przyznanej sobie roli przywódcy panslawistycznego świata? Ewidentnie brakuje również zdolności i chęci oddzielenia sfery świeckiej od religijnej na poziomie państwa i społeczeństwa, widoczne jest bezpośrednie włączanie się Patriarchatu Moskiewskiego w piramidę władzy Kremla. Najistotniejszym dla autora pytaniem jest czy jest to tylko i wyłącznie agresja, czy jednocześnie stoją za tym potężne geopolityczne i geostrategiczne plany strukturyzacji terytoriów bezpośrednio zależnych od Rosji oraz państw lub części ich terytoriów, które znajdują się pod jej wpływem geopolitycznym?

Autor rozważa tę kwestię, wprowadzając termin klina geopolitycznego oraz przyjmując tezę, że Rosja łączy kliny geopolityczne – Obwód Kaliningradzki, Nadniednistrze, Donbas, Półwysep Krymski, Abchazję i Osetię Południową – w jednostkę systemową, która może znacząco wzmocnić przestrzeń obronną północno-zachodniej, zachodniej i południowo-zachodniej Rosji. O ile termin klin jest często używany w literaturze wojskowo-strategicznej, o tyle koncepcja klina geopolitycznego nie jest rozwinięta, na ogół bywa wręcz niejasna i zamglona. Zasadniczo w literaturze przedmiotu funkcjonują terminy – *geopolitical wedge* (w j. angielskim), *coinceur geopolitique* (w j. francuskim), *klin geopolityczny* (w j. polskim), *геополитический клин* (w j. rosyjskim) – bez wyjaśnienia ich znaczenia. Wyjątkiem jest zamieszczona w piśmie „Securitologia”, publikacja polskiego politologa, doktora Krzysztofa Żęgoty z Uniwersytetu Olsztyńskiego¹ na temat Obwodu Kaliningradzkiego jako *geopolitycznego klina* (*geopolitical wedge*) Rosji, strategicznie skierowanego przeciwko Zachodowi.

¹ K. Żęgota, *The Kaliningrad Oblast at the Russian Federation as a Geopolitical Wedge of Russia in Central and Eastern Europe: Regional, State and International Context*, „Securitologia”, 2017, nr 1, s. 33.

W litewskiej literaturze naukowej nie pojawiają się interpretacje klina geopolitycznego. Istnieje jednak kilka tekstów na ten temat w publicystyce. Na początku 2014 r. w portalu „Delfi” opublikowano wywiad z autorem niniejszego artykułu² przedstawiający podstawy koncepcji klina geopolitycznego, które później zostały zinterpretowane przez politologa Mindaugasa Puidokasa³. W tej samej publikacji w „Delfi” przedstawiono również zarys koncepcji rosyjskich koncentrycznych kręgów geopolitycznych.

W niniejszym artykule szczegółowej analizie poddane zostało miejsce jakie w rosyjskiej koncepcji geopolitycznej wobec Zachodu zajmuje system klinów geopolitycznych oraz czy Rosji udało się z poszczególnych klinów geopolitycznych stworzyć spójny system.

Klin geopolityczny jako problem badawczy

Klin geograficzny można scharakteryzować jako część terytorium jednego kraju, która geograficznie wdziera się w terytorium innego kraju lub jest nim otoczona. Terminem klin geopolityczny można zaś nazwać terytorium jednego państwa, wdzierające się w terytorium innego kraju lub będące nim otoczone, które pełni geostrategiczne funkcje forpoczty lub przyczółku, bądź służy rozszerzaniu jego wpływów. Jak widać, definicje klinów geograficznych i geopolitycznych różnią się. Klin geograficzny odnosi się do dokonanej w przeszłości geograficznej penetracji części terytorium jednego państwa do części terytorium innego. Nie musi to oznaczać geopolitycznych roszczeń pierwszego państwa ani rozszerzania jego wpływów geopolitycznych lub geoeconomicznych. Klin geograficzny należy traktować jako pole do ewentualnej ekspansji geopolitycznej – niekoniecznie realizowanej. Istnieje wiele takich przykładów: terytorialna penetracja chińskiej północno-wschodniej prowincji Da Hinggan Ling w południowo-wschodniej Rosji; północnych obszarów Włoch w południowej Szwajcarii; amerykańskich południowo-zachodnich regionów Alaski w Archipelagu Aleksandra – północno-zachodniej Kanadzie; północnej części Kamerunu w Nigerii i Czadzie; północno-wschodnich terytoriów Argentyny – w południowej Brazylii itd.

Wymienione przypadki mogłyby mieć znaczenie polityczne i wojskowe, jednak w przeszłości regiony te nie stały się „niebezpiecznymi strefami”. Mniejsze kliny geograficzne na przestrzeni dziejów, w naturalny sposób utworzyły się na stykach terytoriów dwóch lub więcej państw. Najczęściej kliny te nie mają ob-

² E.Samoškaitė (wywiad z Egidijusem Motieką), *Jak Kreml dzieli Europę: czy kraje bałtyckie zostają za czerwoną linią? Geopolityka Masady – co to takiego? (Kaip Kremlius dalina Europą: ar Baltijos šalys lieka už raudonos linijos. Masados geopolitika – kas tai?)*, Portal „Delfi”, dostęp 2014.03.26.

³ M. Puidokas, *Rosyjska gra geopolityczna. Czym jest? (Rusijos geopolitinis žaidimas. Koks jis?)*, Portal „Lietuvos rytas”, 2014.05.10. (zaktualizowano: 2018.02.14.)

ciężenia geopolitycznego, jednak w przypadku konfliktów zbrojnych mogą być wykorzystane do taktycznych ataków lub operacji obronnych.⁴

Klin geopolityczny wskazuje natomiast, że pewna część terytorium odrębnego państwa, która geograficznie przeniknęła na terytorium innego, wywołuje geopolityczne implikacje. Kliny mogą być wykorzystane do atakowania czy zajęcia innego państwa, wywierania na nie nacisków oraz rozprzestrzeniania na jego terenie wpływów politycznych, ekonomicznych lub kulturowych. Oczywiście ten sam klin geopolityczny może być również obiektem zewnętrznego oddziaływania politycznego lub ekonomicznego, ponieważ jest otoczony przez terytoria innego państwa. Może zostać zaatakowany i zajęty. Sprzyjają temu zarówno warunki geograficzne, jak i geopolityczne. Klasycznym przykładem klinów geopolitycznych określających dwustronne lub trójstronne stosunki jest sytuacja Kotliny Fergańskiej i otaczających ją terenów na zbiegu terytoriów Uzbekistanu, Kirgistanu i Tadżykistanu – kliny uzbeckie na terytorium Kirgistanu i Tadżykistanu, kliny Kirgistanu w Uzbekistanie i Tadżykistanie, klin Tadżykistanu na terytorium Uzbekistanu; w tym przypadku system klinów jest w zasadzie kontrolowany przez silniejszy i lepiej ugruntowany strategicznie Uzbekistan. Za kolejny przykład służyć mogą: klin północno-wschodnich Indii między Bangladeszem a Birma; przenikanie terytoriów północno-wschodnich Indii do północnej części Pakistanu; klin Bangladeszu w północno-wschodnich Indiach (wcześniej bardzo ważny, gdy obecny Bangladesz był jeszcze częścią Pakistanu) i inne. W przeszłości przypadków takich klinów geopolitycznych było jeszcze więcej, jednak od czasu ustabilizowania się systemu międzynarodowego po drugiej wojnie światowej i praktycznego funkcjonowania prawa międzynarodowego, państwa rzadko decydują się na zajęcie innych krajów lub części ich terytoriów. Można wymienić jednak pewne przykłady: należące do Gruzji, de facto okupowane przez Rosję terytoria autonomiczne Abchazji i Osetii Południowej, które formalnie ogłosiły niepodległość (kliny rosyjskie na terytorium Gruzji); należące do Syrii, zajęte przez Izrael Wzgórze Golan, które stały się klinem Izraela w Syrii; w 1990 r. na krótko zajęty przez Irak Kuwejt, traktowany jako klin pozwalający na zbliżenie się szerokiego frontu do morza i jednocześnie na eksploatację obfitych złóż ropy.⁵

⁴ Na przykład Dziewieniszki (Dieveniškės) – wypustka na południowym wschodzie Litwy (tzw. worek dziewieniszki, tj. terytorium Dziewieniszek i okolic, które należy do Litwy i jest bez pośrednio „wdarte“ w terytorium Białorusi) – są lokalnym klinem geograficznym, obecnie niewywołującym problemów geopolitycznych. Jednak w przypadku napiętych stosunków między Litwą a Białorusią, dla Litwy może stać się zarówno forpocztą, jak i klinem. Jednakże z równą łatwością mogłaby go zająć Białoruś, gdyby Litwa nie była w nim silnie zakorzeniona. Jest to tylko hipotetyczny przykład, ponieważ konflikt między Litwą a Białorusią jest w rzeczywistości niemożliwy, a jeśli mimo wszystko doszedłby do skutku, w takim konflikcie Dziewieniszki w żaden sposób nie stałyby się problemem.

⁵ *Dictionnaire de la géopolitique. Sous la direction de la Y. Lacoste*, Paris: Flammarion, 1993, s. 893-894.

Jednakże przypadki Abchazji i Kuwejt u są przykładami nie tylko klinów lądowych – czynnik dostępu do morza nadaje im charakter zjawiska geopolitycznego. Formalnie terminu klin używa się do opisu dotyczącego przestrzeni lądowej – wdzierania się terytoriów jednego państwa w terytorium innego państwa. Zatem klin geopolityczny jest kategorią o wymiarze lokalnym, która może definiować dwustronne (lub trójstronne) relacje. W tym przypadku zostały omówione założenia klina w geopolityce lądowej. Jednakże, czy możliwe jest stosowanie terminu klin geopolityczny również w odniesieniu do geopolityki morskiej oraz zarazem morskiej i lądowej? Czy jest możliwa interpretacja klina geopolitycznego nie tylko w przestrzeni lokalnej, lecz także regionalnej, a nawet globalnej? Obszary takie jak półwyspy, wyspy, archipelagi, enklawy (eksklawy), półenklawy (półeksklawy) nie penetrują bezpośrednio terytorium innego kraju, jednak mogą odgrywać podobną rolę co lądowe kliny geograficzne i geopolityczne. Ze względu na ich geograficzną i geopolityczną specyfikę – wielkość, kształt, ukształtowanie terenu, odległość od centralnych terytoriów swoich państw oraz ogólnie od centrów geoeconomicznych i geopolitycznych, poziom rozwoju, specyficzne funkcje geopolityczne i inne – niewątpliwie mogą one pełnić funkcje klinów geopolitycznych nie tylko lokalnie, lecz także w układzie regionalnym, a nawet globalnym. Typowymi przypadkami znaczących półwyspów są: Krym na Ukrainie, Alaska w Ameryce Północnej oraz Półwysep Malajski jako przykład przeciwstawnych sobie klinów Tajlandii i Malezji itd.

Podobną rolę co półwyspy mogą również odgrywać wyspy i archipelagi. Najbardziej wyrazistym przykładem jest Kuba, wyspa na Morzu Karaibskim, która podczas zimnej wojny służyła jako klin ZSRR na wybrzeżu USA. Innymi przykładami są: Cypr pełniący w XII-XVI w. i od końca XIX w. do dziś funkcję klina europejskiego na Bliskim Wschodzie⁶; Portoryko – państwo stowarzyszone, które dobrowolnie połączyło się z USA – jako klin USA na Morzu Karaibskim; należące do Francji wyspy i łańcuchy wysp na Oceanie Spokojnym; brytyjskie i amerykańskie (lub dawniej do nich należące) wyspy na Pacyfiku i Morzu Karaibskim itd. Funkcje klina pełnią także: mająca szczególne znaczenie strategiczne amerykańska baza wojskowa Guantanamo na Kubie (klin USA); miasta Melilla i Ceuta znajdujące się na północnym wybrzeżu Maroka, jednak należące do Hiszpanii (hiszpańskie kliny w Maroku; geopolitycznie nieaktywne); należące do USA Wyspy Aleuckie na północy Oceanu Spokojnego (klin USA w pobliżu Rosji); należący do Rosji Półwysep Kamczatka, wyspa Sachalin i sporny obszar – Wyspy Kurylskie (rosyjskie kliny na Dalekim Wschodzie). Są to części wysp, wyspy, półwyspy i łańcuchy wysp o znaczeniu geostrategicznym, które są istotne nie tylko w wymiarze lokalnym, lecz również w skali regionalnej, a nawet globalnej.

⁶ *Tamże*, s. 438-439.

Funkcje klina geopolitycznego są często pełnione również przez enklawy (eksklawy), czyli ziemie jednego państwa otoczone terytoriami innego państwa/innych państw i niemające dostępu do morza. Enklawa może obejmować całe terytorium danego państwa, np. San Marino, Lesotho, Eswatini (w tym przypadku otoczone terytoriami jednego państwa), Paragwaj, Boliwia, Czechy, Słowacja, Białoruś (otoczone przez kilka krajów). Są to samowystarczalne, formalnie niezależne od innych państw enklawy. Enklawy mogą być również odrębnymi częściami państwa, np. Nachiczewańska Republika Autonomiczna należąca do Azerbejdżanu jednak oddzielona od niego terytoriami należącymi do Armenii oraz *quasi-państwo* – Naddniestrze (Transnistria) *de facto* należące do Rosji, lecz formalnie przez społeczność międzynarodową uznawane za część Mołdawii.

Części kraju, które nie mają łączności terytorialnej ze swoim państwem, jednak posiadają dostęp do morza, nazywane są półenkawami. Typowymi ich przykładami są rosyjski Obwód Kaliningradzki i należący do USA półwysep Alaska. Są to obszary o znaczeniu strategicznym. Alaska jest amerykańskim klinem na północnym Pacyfiku, będącym w kontakcie z należącym do Rosji strategicznie ważnym półwyspem Kamczatka, wyspą Sachalin i okupowanymi Wyspami Kurylskimi, a także z Chinami. Z drugiej strony jest to ważny czynnik wsparcia dla pobliskiej Japonii i Korei Południowej, a częściowo także dla Tajwanu. Rosyjski Obwód Kaliningradzki jest najdalej położoną forpocztą Rosji w kierunku Europy Zachodniej. Jednocześnie posiada dogodnie połączenie morskie z Petersburgiem i Obwodem leningradzkim oraz leży w pobliżu rosyjskiego satelity – Białorusi. Region ten, jako specjalna strefa zmilitaryzowana z rozmieszczonym uzbrojeniem taktycznym i strategicznym, bezpośrednio zagraża państwu bałtyckim, Polsce i Szwecji. Zasadniczo jest to klin w bloku państw zachodnich, regionu Morza Bałtyckiego, oznaczający połączenie Europy Zachodniej z państwami bałtyckimi, krajami nordyckimi i Europą Środkową.

W skali regionalnej i globalnej funkcje klina geopolitycznego, które zasadniczo są podporządkowane funkcjom forpoczt i przyczółków, mogą być pełnione przez dowolne geograficzne-geopolityczne podmioty, nawet oddalone od państwa, które rozporządza ich terytoriami lub obejmuje je swoim wpływem. Bez wątpienia, w takim przypadku powinny one utworzyć system klinów geopolitycznych. W przeciwnym razie byłyby to jedynie pojedyncze lokalne kliny.

Imperia kolonialne Anglii (Wielkiej Brytanii, Zjednoczonego Królestwa), Hiszpanii, Francji, Portugalii i Holandii w XVI-XIX w. opierały się właśnie na strategicznie ważnych punktach odniesienia – portach i ich strefach ekonomicznych na wybrzeżach skolonizowanych ziem. Stworzono tam infrastrukturę administracyjną, gospodarczą i społeczną potrzebną do dalszej penetracji w głąb kraju. Wiązało się

to również ze wzmocnieniem militarnym, tj. stworzeniem infrastruktury wojskowej i rozmieszczeniem sił zbrojnych.⁷

Stworzony przez Brytyjczyków od XVI do końca XIX w. system takich centrów geopolitycznych i geoekonomicznych może być traktowany jako globalny-regionalny system klinów geopolitycznych. Obejmuje on strategiczne punkty rozmieszczone w linii od Wielkiej Brytanii do wschodnich wybrzeży Chin: La Manche – Gibraltar – Malta – Cypr – Kanał Sueski – Aden – północno-wschodnie wybrzeże Afryki – wyspy na Oceanie Indyjskim – Indie – Indochiny – Półwysep Malajski – Singapur – Makao – Hongkong – porty na południowym i wschodnim wybrzeżu Chin⁸. Zwieńczeniem systemu kontroli punktów geostrategicznych było oczywiście ukończenie budowy Kanału Sueskiego w 1869 r., które zapewniło brytyjskie i ogólnie europejskie połączenie z Azją i Afryką Wschodnią oraz jednocześnie kontrolę ich systemu kolonialnego, a nawet częściowo – kontrolę globalną. Każdy punkt geostrategiczny w omawianym brytyjskim systemie może być postrzegany jako klin, a system geostrategicznych punktów – jako system klinów geopolitycznych, t.j. system punktów penetrujących tereny przybrzeżne Europy, Azji i Afryki.

Tradycje tego globalnego systemu zbudowanego przez Wielką Brytanię zostały w zasadzie przejęte przez Stany Zjednoczone oraz generalnie przez Zachód i stworzone przez niego międzynarodowe instytucje euroatlantyckie. Po drugiej wojnie światowej przede wszystkim Stany Zjednoczone i Wielka Brytania oraz sojusz Ameryki Północnej i Europy Zachodniej przesądziły o przewadze geostrategicznej Zachodu nad potęgami wschodnimi – Związkiem Radzieckim (Rosja) i Chinami. W okresie zimnej wojny Związek Radziecki faktycznie dysponował jedynie własnym terytorium i satelicką Europą Wschodnią (tzw. krajami demokracji ludowej). W rzeczywistości oznaczało to, że sojusznicy USA i NATO rozmieścili w tym czasie swoje siły zbrojne i broń nuklearną na całym świecie, podczas gdy Sowieci – tylko na jego części – na kontynencie eurazjatyckim⁹. Strategiczna przewaga Zachodu była oczywista. Utrzymała się ona do tej pory, tym bardziej, że Rosja straciła kontrolę i dużą część wpływów w Europie Środkowej i Wschodniej, a co za tym idzie – możliwość rozmieszczenia tam broni jądrowej.

Klin geopolityczny oraz geopolityczne przyczółki i forpocztę

Zasadniczo kliny geopolityczne jako struktury pełnią funkcje geopolitycznych przyczółków i forpoczt. Czym jednak różnią się kliny geopolityczne od geopolitycznych przyczółków i forpoczt? Czy są to synonimy, gra słów, czy terminy te opisują różne sprawy?

⁷ R. Lopata, *Historia stosunków międzynarodowych (Tarptautinių santykių istorija)*, Wilno: Akriła, 2001, s. 100-106.

⁸ Inne imperia kolonialne również opierały się na podobnych systemach sieci, ale w mniejszym wymiarze niż Brytyjczycy.

⁹ Sowieci, chcąc zrównoważyć amerykańską i ogólnie zachodnią dominację strategiczną, byli zmuszeni rozmieścić okręty podwodne z bronią jądrową w różnych częściach globu, przede wszystkim na neutralnych wodach w pobliżu wschodniego wybrzeża USA.

Geopolityczne przyczółki i forpoczty (posiadające cechy ofensywne lub obronne) są obiektami geopolitycznymi – regionami, subregionami, państwami lub częściami terytorium państwa – które są lub mogą być wykorzystywane przez inne państwo lub grupę państw do zajęcia państw trzecich lub rozszerzania swoich wpływów geopolitycznych. Przyczółki i forpoczty mogą być rzeczywiste (posiadać podstawy do realizacji tych funkcji – okupacja, wprowadzone kontyngenty wojskowe, zawierane umowy w sprawie „wspólnej obrony” itp.) lub potencjalne (realne warunki do pełnienia takiej funkcji mogą pojawić się dopiero w przyszłości). Jako przykłady realnych przyczółków i forpoczt można podać kraje bałtyckie, w różnych okresach historycznych: podczas okupacji niemieckiej w latach 1941-1944/45 (niemiecka forpoczta i przyczółek przeciwko ZSRR); po II wojnie światowej jako republiki radzieckie (zarówno przyczółek, jak i forpoczta przeciwko Zachodowi); a także na przykład w 1939 r., kiedy Związek Radziecki wprowadził kontyngenty wojskowe na Litwę, Łotwę i Estonię, jednak nie okupując tych krajów (przyczółek i forpoczta przeciwko Niemcom). Przykładem potencjalnego przyczółku i forpoczty dla Zachodu były też kraje bałtyckie po drugiej wojnie światowej i w czasie zimnej wojny. Miały one w przyszłości zostać przekształcone w realny przyczółek i forpocztę przeciwko ZSRR. Udało się to po zakończeniu zimnej wojny, w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku.

Klin geopolityczny, jak wspomniano wcześniej, również może pełnić funkcje ofensywne lub obronne, ponieważ jego cechy terytorialne mogą zapewnić bardziej lub mniej korzystne warunki dla przyczółków i forpoczt. Jest to znamienne w przypadku wszystkich już omówionych geograficznych-geopolitycznych struktur: wysp, półwyspów, enklaw i półenklaw.

Cechą szczególną klina jest penetracja terytorium „innego”. Na poziomie lokalnym jest to raczej obszar zainteresowania geografii politycznej, badającej w jaki sposób warunki geograficzne (specyficzna charakterystyka klina – długość, szerokość, powierzchnia, ukształtowanie terenu itd.) mogą wpływać na funkcje przyczółku i forpoczty oraz tworzyć jak najszerze możliwości: militarne (jak wykorzystać właściwości klina, rozlokować siły wojskowe i sprzęt, poszerzyć możliwości rozmieszczania sił wojskowych itd.), polityczne (rozszerzanie wpływów, środki nacisku i narzędzia dyplomatyczne) i ekonomiczne (warunki dla wymiany gospodarczej, pośrednictwa gospodarczego i finansowego itd.).

Problemy Ukrainy i przesłanki stworzenia systemu klinów geopolitycznych Rosji

Obecną sytuację polityczną na Ukrainie – rosyjską okupację należącego do niej Półwyspu Krymskiego oraz półotwartą interwencję na wschodzie, południowym wschodzie, a nawet częściowo na południowym zachodzie kraju – należy oczywiście rozpatrywać w kilku aspektach. Przede wszystkim jest ona związana z załamaniem się

geopolitycznych ambicji Rosji. Planowana przez Rosję Unia Eurazjatycka, która miała obejmować Rosję, Ukrainę¹⁰, Białoruś i Kazachstan, zaczęła się rozpadać jeszcze przed swoim powstaniem. Z drugiej strony, ten blok pięciu państw, zgodnie z logiką Rosji, miał zachować geopolityczną i geoekonomiczną – mniejszą lub większą – kontrolę nad innymi państwami WNP: Mołdawią, Armenią, Tadżykistanem, Kirgistanem, częściowo także Uzbekistanem i Azerbejdżanem, a pod niektórymi względami nawet nad Gruzją¹¹. Przy pomocy nacisków geoekonomicznych i narzędzi informacyjno-psychologicznych oczekiwano (i oczekuje się nadal) utrzymać jeszcze niemały wpływ w krajach bałtyckich i Europie Środkowej oraz na Bałkanach Zachodnich.

Rozwój struktur euroatlantyckich w ostatnich dwóch dekadach zasadniczo burzy taki „umiarkowany” z punktu widzenia Rosji scenariusz – penetracja Rosji w kierunku Zachodu jest praktycznie niemożliwa, a rosyjskie wpływy w Europie Wschodniej (Mołdavia, Ukraina) i na Kaukazie Południowym słabną. Rosja została uwięziona na styku *Rimlandu i Heartlandu* między wschodnimi brzegami Morza Bałtyckiego (Obwód Kaliningradzki, Obwód Leningradzki z Petersburgiem i AR Karelii) a północno-wschodnim wybrzeżem Morza Czarnego. Największym problemem staje się stopniowe dryfowanie Ukrainy, państwa słowiańskiego, a w sensie geopolitycznym – najważniejszego rosyjskiego połączenia z Europą, w stronę Zachodu. Od XIX wieku do dziś w Rosji żywotne były dwie koncepcje geopolityczne, obie specyficznie rosyjskie – panslawistyczna i eurazjatycka/neoeurazjatycka.¹² Koncepcja panslawistyczna od drugiej połowy XVII w. pretendowała, pod berłem carskim, albo do bezpośredniej integracji, albo do włączenia w obszar swoich wpływów politycznych, ekonomicznych i kulturowych innych narodów wschodnich, zachodnich i południowych Słowian¹³. Jednak Rosjanie nie powstrzymywali się także przed podbijaniem rozsianych pomiędzy narodami wschodniosłowiańskimi, albo żyjących blisko nich innych narodów – Litwinów, Łotyszy, Estończyków i Polaków, a po II wojnie światowej – przed podporządkowaniem swoim bezpośrednim wpływom politycznym Niemców (NRD), Węgrów i częściowo także Rumunów.¹⁴

Doktryna panslawistyczna była doskonale skorelowana z eurazjatyżmem – ideologią i koncepcją geopolityczną zakładającą, że Rosja nie jest ani Europą, ani

¹⁰ Nie należy zapominać, że Ukraina należy do bloku WNP tylko formalnie, wg białowieskiego układu założycielskiego.

¹¹ Obecnie Eurazjatycka Unia Celna obejmuje: Rosję, Białoruś, Kazachstan i Armenię, zaś Eurazjatycka Unia Gospodarcza – Rosję, Białoruś, Kazachstan, Armenię i Kirgistan.

¹² J.V. Tichonravov, *Geopolityka (Geopolitika)*, Moskwa: Biznes škola, 1998, s. 296-317; A. Dugin, *Osnovy geopolitiki. Geopolitičeskoje buduščee Rossii*, Moskwa, 1999.

¹³ *Tamże*: Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Kody geopolityczne. Metodologija badań (Geopolitiniai kodai. Tyrimo metodologija)*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2003, s. 41-44.

¹⁴ Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Cechy geopolityki krajów bałtyckich. XX wiek (Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius)*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, s. 88-91.

Azją, lecz szczególną kombinacją – Eurazją, integrującą potencjał cywilizacyjny obu tych kontynentów.¹⁵ Panslawistyczny projekt rosyjski, mniej lub bardziej skutecznie realizowany w okresie carskim oraz w okresie zimnej wojny, można interpretować także jako inny wariant eurazjatyckiej Rosji – geopolitycznie w obu przypadkach oznacza to połączenie Europy Środkowej (w obecnym znaczeniu), Rosji europejskiej i Rosji azjatyckiej¹⁶ (*de facto* eurazjatyzm jako dojrzała teoria rozwinął się dopiero na początku XX wieku).

Zasadniczo te dwa projekty geopolityczne nie były ze sobą sprzeczne. Propagowana unia oparta na więzach krwi – panslawizm – odpowiadała dyktowanym przez eurazjatycką logikę terytorialnym podbojom (tj. ziem europejskich na zachód od Rosji). Zwłaszcza, że pozwalała ona, jak już wspomniano, na podporządkowywanie także innych rozproszonych po drodze, niesłowiańskich narodów.

Wyraźny zwrot ukraińskiej orientacji geopolitycznej w stronę Zachodu w latach 2013-2014 pozwolił Rosji zrozumieć, że wahania Ukrainy między Rosją a Zachodem, jeśli zostanie podpisany układ o stowarzyszeniu Ukraina-UE, przejdą niedługo w przełomowe stadium i decyzja, która zapadnie stanie się nieodwracalna.¹⁷ Zatem w czasie, kiedy Ukraina rozważała kwestię układu stowarzyszeniowego z UE oraz w czasie trwania Majdanu, tzn. od listopada 2013 r. do lutego 2014 r., Rosja rozstrzygała ważne problemy geopolityczne. Którą drogę wybrać? Kontynuować dawną linię geopolityczną, co można by określić jako zachowanie *status quo*, czyli próbę utrzymania imperium pod płaszczem struktury WNP i stopniowe zrzekanie się swojej pozycji w Europie Wschodniej, by z czasem stać się tylko silną potęgą regionalną bez nadzwyczajnych globalnych ambicji? Czy też prowadzić brutalną politykę w Europie Wschodniej, aby przynajmniej częściowo przywrócić pozycję Rosji na Ukrainie, w Mołdawii i na Kaukazie Południowym? Musiał w tym miejscu pojawić się dylemat – skrajnie agresywna polityka i geopolityka czy strategia małych kroków, by „zweryfikować” swój rzeczywisty wpływ w wyżej wymienionych regionach. Wybrano opcję pośrednią – działać agresywnie i jednocześnie reagować na „politykę sankcji” państw zachodnich. W tym przypadku Rosja, aby utrzymać swoje decydujące wpływy w Europie Wschodniej (Ukraina, Mołdawia) i na Kaukazie Południowym oraz ewentualnie nadal, przynajmniej częściowo, wpływać na procesy gospodarcze i polityczne w krajach bałtyckich, Europie Środkowej i na Bałkanach Wschodnich, postanowiła wzmocnić system for-

¹⁵ P. N. Savickij, *Geografičeskij obzor Rossii – Evraziji, Mir Rossija – Evrazija*, 1926, s. 219-232; P. Lorot, *Histoire de la geopolitique*, Paris: Economica, 1995, s. 83-84; D. Jakniūnaitė, *Gdzie zaczyna się i gdzie kończy Rosja: sąsiedztwo w polityce międzynarodowej (Kur prasideda ir baigiasi Rusija: kaimynystė tarptautinėje politikoje)*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2007, s. 85 -87.

¹⁶ Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Cechy geopolityki krajów bałtyckich. XX wiek (Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius)*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, s. 314-320.

¹⁷ K. Marten, *Putin's Choices: Explaining Russian Foreign Policy and Intervention in Ukraine*, "The Washington Quarterly", Volume 38, 2015 - Issue 2, s. 189-204.

poczt znajdujących się w ich pobliżu lub przy granicach Rosji jako pewien depozyt – wojskowy, polityczny, geopolityczny i ekonomiczny.

Sam system klinów – przyczółków ma określone właściwości geograficzne i geopolityczne. Z geograficznego punktu widzenia, biorąc pod uwagę, że „klasyczny klin” jest strukturą lądową, z sześciu klinów stworzonych przez Rosję formalnie prawdziwym można nazwać jedynie Osetię Południową.¹⁸ Osetia Południowa jest autonomiczną republiką Gruzji okupowaną przez Rosję od czasu rosyjsko-gruzińskiego konfliktu zbrojnego w sierpniu 2008 roku. W latach 1992-2008 Osetia Południowa była również rosyjskim obszarem satelickim, na którym jednak rozmieszczono tylko niewielki kontyngent wojsk rosyjskich. Rosja uznała niepodległość Osetii Południowej.¹⁹

Schemat 1. System klinów geopolitycznych Rosji²⁰

1 – Osetia Południowa; 2 – Abchazja; 3 – Krym; 4 – Naddniestrze;
5 – Obwód Kaliningradzki; 6 – Ukraina wschodnia i południowo-wschodnia.

¹⁸ Szerzej na temat okupowanych przez Rosję gruzińskich autonomicznych republik Osetii Południowej i Abchazji – patrz: C. Vendil Pallin, F. Westerlund, *Russia's war in Georgia: lessons and consequences*, Volume 20, 2009 - Issue 2: "Crisis in the Caucasus. Russia, Georgia and the West", s. 400-424; D. Jakniūnaitė, *Jak zostać państwem: granice i przestrzeń Gruzji w konfliktach terytorialnych (Kaip tapti valstybe: sienos ir erdvės Gruzijos teritoriniuose konfliktuose)*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.

¹⁹ Oprócz Rosji niepodległość Osetii Południowej uznały: Wenezuela, Nikaragua, Nauru oraz kilka innych państw.

²⁰ Schemat ten mógłby doskonale korelować ze schematami rosyjskich baz wojskowych oraz rozmieszczenia broni jądrowej, ale powinno to już stanowić przedmiot osobnego badania.

Osetia Południowa jest obszarem kontrolowanym właśnie przez Rosję. Z geopolitycznego punktu widzenia jest to klin rosyjski w północnej części Gruzji. Jego znaczenie zwiększa również fakt, że jest to forma rosyjskiej penetracji obszaru Kaukazu Południowego z obszaru Kaukazu Północnego.²¹ Problem okupacji Osetii Południowej nie jest zatem jedynie problemem lokalnym, na poziomie stosunków Rosji z Gruzją. Znaczenie Osetii Południowej jest wzmocnione przez podobną sytuację geopolityczną w Abchazji. Oba te *de jure* należące do Gruzji autonomiczne regiony wywołują napięcia w całym obszarze, od Morza Kaspijskiego do Morza Czarnego. Jest to już aspekt geopolityki regionalnej.

Abchazja również stała się faktycznie częścią składową Rosji. Rosja kontroluje jej terytorium od 1992 r., kiedy podpisano zawieszenie broni po wojnie Abchazji (Rosji) z Gruzją.²² Pod względem geograficznym Abchazja nie jest typowym klinem. Rosja bowiem właśnie od strony Morza Czarnego „obchodzi” łańcuch górski Północnego Kaukazu, tworząc w ten sposób kolejny klin na Południowym Kaukazie, to jest w północno-zachodniej Gruzji. W tym przypadku Rosja „wchłania” również strefę przybrzeżną – porty Abchazji, z których najważniejszym jest Suchumi z niezmienną właściwie od czasów sowieckich infrastrukturą wojskową i odziedziczoną doskonałą infrastrukturą turystyczną. Zatem Rosja może wykorzystać bardzo dobre geostrategiczne położenie Abchazji.

De facto zależność Abchazji i Osetii Południowej od Rosji oznacza, że na terytorium Gruzji istnieją dwa rosyjskie kliny geopolityczne. Nie jest to tylko penetracja terytorium Gruzji, lecz bezpośrednie zagrożenie dla całego państwa. Jak wspomniano, jest to także rosyjska penetracja całego obszaru Kaukazu Południowego ze strony Kaukazu Północnego. Czynnikiem ten jest szczególnie ważny w stosunkach Rosji z jej satelicką (tymczasowo?) Armenią. Jednocześnie jest to wzmocnienie pozycji Rosji w regionie Morza Czarnego i szansa na lepsze pełnienie funkcji „żandarma” w autonomicznych regionach Kaukazu Północnego.

Półwysep Krymski, okupowany przez Rosję od końca lutego 2014 roku, formalnie pod względem geograficznym jest dla Rosji półenklawą. Po przyłączeniu Półwyspu Krymskiego, Rosja *de facto* kontroluje system transportu morskiego między Azowem a Morzem Czarnym, ponieważ należące do Ukrainy północne wybrzeże Morza Azowskiego jest właściwie odizolowane. W wyniku tego Morze Azowskie zamienia się w kontrolowane przez Rosję jezioro. *De facto* zależność Krymu od Rosji ma zupełnie inne geopolityczne przesłanki niż jego przynależność do Ukrainy. Pod względem militarnym Krym mógł stać się ważny dla Ukrainy ewentualnie w perspektywie strategicz-

²¹ Rosja *de facto* rozmieszcza swoją armię nie tylko w Osetii Południowej, ale także na innych nie podlegających żadnym kontrowersyjnym obszarach Gruzji t.j. w okolicach Gori.

²² Abchazja ogłosiła niepodległość w 1990 roku. Wtedy nie została uznana przez żadne państwo. Obecnie niepodległość Abchazji została uznana przez Rosję, Nikaragwę, Wenezuelę, Nauru, Vanuatu, Tuvalu.

nej, zwłaszcza po przystąpieniu Ukrainy do NATO. W rzeczywistości był on jednak dla niej istotniejszy z punktu widzenia potencjału rozwoju infrastruktury gospodarczej i turystycznej. Ukraina, unikając konfliktu z Rosją, nawet nie próbowała szerzej politycznie, gospodarczo i militarnie umacniać się na Krymie. Dla Rosji półwysep ten jest obecnie wojskową forpocztą / wojskowym przyczółkiem i klinem, i będzie pełnił te funkcje także w przyszłości. Jest tak przede wszystkim dlatego, że na półwyspie już od dawna rozmieszczone są rosyjskie bazy wojskowe odziedziczone po ZSRR i rozwinięta jest infrastruktura wojskowa, którą Rosja może teraz bez przeszkód rozbudowywać i wzmacniać.²³ To jest obecnie właśnie czynione.

Jest to trzeci omawiany klin, jednak w łańcuchu sześciu klinów, chronologicznie jest on przedostatni – piąty, czyli ostatecznie utworzony po okupacji i aneksji Krymu przez Rosję (wcześniej, ze względu na ogromny rosyjski kontyngent wojskowy na Krymie, znacznie lepszy od ukraińskiego, zawsze był to potencjalny rosyjski klin). Do czasu okupacji Krymu kliny Kaliningradu, Naddniestrza, Abchazji i Osetii Południowej funkcjonowały raczej jako pojedyncze kliny, a nie ich system. Na zachód skierowane były kliny Kaliningradu (Region Morza Bałtyckiego) i południowo-zachodniego Naddniestrza (baza dla ewentualnych prowokacji w Mołdawii i na Ukrainie), a na południe – kliny Abchazji i Osetii Południowej. Były to rosyjskie przyczółki i forpoczty zarazem. Wszystkie one miały swój potencjał rozwojowy. Kiedy Rosja zajęła Krym, uformował się łańcuch terytorialny, który zyskał formę koncentrycznego półokręgu. Wszystkie z tych pięciu klinów, jak wspomniano, są wygodne zarówno do działań ofensywnych (z wyjątkiem Naddniestrza), jak i obronnych. Wszystkie je można by dość trafnie porównać do lotniskowców. Na ich obszarze znajdują się (Kaliningrad, Krym, Abchazja, Osetia Południowa) lub mogą znaleźć się w przyszłości (obecnie w Naddniestrzu rozmieszczony jest stosunkowo niewielki kontyngent wojsk rosyjskich) silne bazy wojskowe. Jest na nich również rozmieszczona, lub bez większych problemów może być rozmieszczona, broń jądrowa. Oczywiście z geopolitycznego punktu widzenia dla Rosji najważniejszymi klinami geopolitycznymi są Kaliningrad i Krym.

Sytuacja Krymu jako klina jest na razie niejasna. Kiedy rozpoczęły się działania wojskowe w Donbasie, stało się oczywiste, jak ważne dla Rosji byłoby lądowe połączenie terytorialne z Krymem przez należące do Ukrainy północno-zachodnie wybrzeże Morza Azowskiego. Dla Rosji bardzo istotna jest integracja Krymu, jako przyszłej pozycji do negocjacji. Po pierwsze, im bardziej Krym zostanie zintegrowany politycznie i ekonomicznie z Rosją, tym trudniej będzie z niego zrezygnować nawet, jeśli do władzy w Rosji doszłyby siły demokratyczne. Po drugie, nawet po rozpoczęciu pragmatycznego dialogu między Zachodem, Ukrainą i Rosją w spra-

²³ H. Gardner, *The Russian annexation of Crimea: regional and global ramifications*, "European Politics and Society", Volume 17, 2016 - Issue 4: "Ukraine in Crisis", s. 490-505.

wie statusu prawnego Krymu, możliwe będą najrozmaitsze, w tym przejściowe, formy zależności Krymu od Rosji – począwszy od podziału Krymu między Rosję i Ukrainę na zasadzie kondominium, a skończywszy na niezależnej, ale mającej rosyjski protektorat Republice Krymu, podobnej do Naddniestrza, Abchazji lub Południowej Osetii.

Z drugiej strony, rosyjska okupacja Krymu i możliwość dalszej militaryzacji tego półwyspu, jak wspomniano wyżej, po przejęciu kontroli nawigacyjnej między Azowem a Morzem Czarnym oraz po tym, jak Abchazja faktycznie stała się rosyjskim protektoratem, umożliwiła rozszerzenie przestrzeni rosyjskiej działalności militarnej, politycznej i gospodarczej w północnej i północno-wschodniej części Morza Czarnego. Jednocześnie zmniejszył się zasięg działań gospodarczych Ukrainy w basenie Morza Czarnego, jednak, co najważniejsze – Ukraina straciła możliwość pełnienia funkcji kraju tranzytowego, łączącego zachód ze wschodem i północ z południem. W tym przypadku Rosja bardzo obawiała się współpracy Ukrainy i Turcji, tj. gdyby Turcja pełniła funkcję łącznika północ-południe i wschód-zachód bardziej na południu, gdzie przecinają się Azja i Europa, a Ukraina – nieco dalej na północy – wówczas Ukraina mogłaby wykorzystać funkcje połączenia geoeconomicznego i geopolitycznego, i tym samym ograniczyć Rosji możliwość bezpośredniego dotarcia szerszym frontem do Morza Czarnego. W tym przypadku możliwości działania Ukrainy znacznie zmniejszyły się po utracie Krymu oraz sprowokowaniu przez Rosję i wspieranych przez nią separatystów konfliktu zbrojnego w Donbasie. Ukraina faktycznie straciła ponad połowę swojego dostępu do Morza Czarnego.

Podsumowując, widać, że Krym jest dla Rosji bardzo ważny, zarówno jako przedłużenie kontynentalnej Rosji (Kraju Krasnodarskiego i Obwodu Rostowskiego; jest jak gdyby lotniskowcem na Morzu Czarnym), jak i wzmocnienie klinów geopolitycznych Osetii Południowej i Abchazji. Zaistnienie Krymu jako klina pozwala mówić już o łańcuchu klinów w północnej i wschodniej części basenu Morza Czarnego.

Naddniestrze jest autonomiczną republiką Mołdawii, która ogłosiła się niepodległym państwem.²⁴ Zasadniczo jest to twór quasi-państwowy z prawie trzydziestoletnią tradycją pół-autonomicznego funkcjonowania, który można uznać za rosyjskiego satelitę. Chociaż rosyjskie siły wojskowe w Naddniestrzu nie są liczne, jednak Rosja postrzega ten obszar jako swoje terytorium, na które może w każdej chwili wprowadzić zarówno siły zbrojne, jak i nieformalne jednostki wojskowe.

²⁴ Naddniestrze 02.09.1990 r. ogłosiło się Naddniestrzańską Republiką Mołdawską, socjalistyczną republiką, będącą częścią ZSRR, zaś 27.08.1991 r. – niepodległym państwem. Za niepodległe państwo uznały ją Abchazja i Osetia Południowa. Podczas referendum 16.09.2006 miejscowa ludność głosowała za przyłączeniem Naddniestrza do Rosji. W przeciwieństwie do Osetii Południowej i Abchazji Naddniestrze jest dość gęsto zaludnione (około 550 000 mieszkańców), a potencjał mobilizacyjny rosyjskojęzycznych i „rodaków” jest wysoki.

Samo terytorium Naddniestrza, które zajmuje tylko 2,5 tys. km² lewego (wschodniego) brzegu Dniestru, jest enklawą między Ukrainą a Mołdawią. Mając na uwadze, że jest to twór państwowy, który pod wieloma względami jest faktycznie zależny od Rosji, Naddniestrze można nazwać jej eksklawą. Naddniestrze ma również cechy klina, zarówno z punktu widzenia geograficznego, jak i geopolitycznego. Terytorium Naddniestrza *de jure* należące do Mołdawii jest od niej oddzielone rzeką Dniestr. To naturalna bariera geograficzna, która jest szczególnie ważna dla Naddniestrza i Rosji pod względem wojskowym, politycznym, gospodarczym, kulturalnym itd. Ukrainy od Naddniestrza nie oddzielają geograficzne przeszkody, nie ma ona jednak żadnych roszczeń wobec Naddniestrza, podobnie jak Naddniestrze wobec Ukrainy. Ma je z kolei, i zawsze może mieć jeszcze więcej, właśnie Rosja.

Jednakże oprócz faktu, że Naddniestrze *de jure* jest częścią Mołdawii, i że ogłosiło się niepodległym państwem, kluczowe znaczenie mają dwa inne, powiązane ze sobą problemy. Pierwszym z nich są relacje etniczne i międzypaństwowe między Rumunią a Mołdawią²⁵ oraz kwestia integracji Mołdawii z UE. Mowa tu o sytuacji, w której Naddniestrze, obecnie korzystające z wielu programów UE, obejmujących Mołdawię (jako państwo Partnerstwa Wschodniego i państwo stowarzyszone z UE) będzie musiało podjąć ostateczną decyzję, czy kontynuować integrację z UE razem z Mołdawią, czy pozostać państwem „niezależnym”. Oczywiście znacząca jest tu pozycja Rosji – prowadzącej politykę traktowania Naddniestrza jako niezależnego państwa (*de facto*, ale nie *de jure*) w celu destabilizacji Mołdawii i jej stosunków zarówno z Rumunią, jak i ogólnie z UE.²⁶ Z drugiej strony, Rosja wspierając Naddniestrze ma stałą możliwość wywierania politycznego i ekonomicznego nacisku na Ukrainę z powodu uregulowań między Rosją a Naddniestrzem (stosunki handlowe, problemy przemieszczania się osób, transport surowców energetycznych i produktów energetycznych i inne).

Ponadto Naddniestrze pozostaje wojskowym rosyjskim klinem, mogącym służyć zarówno do planowania działań „nowej wojskowości” skierowanych przeciwko Ukrainie lub Mołdawi, jak również do rozmieszczenia uzbrojenia taktycznego. Bez wątplenia, nie można odrzucić możliwości, że Rosja byłaby w stanie bez skrupułów rozmieścić broń jądrową w Naddniestrzu. Od Morza Czarnego Naddniestrze dzieli około 70-80 km, zaś południowo-zachodnie wybrzeże Morza Czarnego na Ukrainie jest na tyle długie, że fizycznie nie może być dobrze chronione. Dlatego rosyjskie

²⁵ Przypomnijmy, że społeczeństwo rumuńskie i duża część społeczeństwa mołdawskiego identyfikuje etnicznych obywateli Mołdawii nie jako Mołdavian, ale jako mołdawskich Rumunów. Różnice językowe między Rumunami a Mołdavianami (mołdawskimi Rumunami) są całkowicie nieistotne.

²⁶ R. Kennedy, *The limits of soft balancing: the frozen conflict in Transnistria and the challenge to EU and NATO strategy*, „Small Wars & Insurgencies”, Volume 27, 2016 - Issue 3: “Hybrid War in Post-Soviet Spaces”, s. 512-537.

siły specjalne do Naddniestrza mogą dotrzeć nie tylko drogą powietrzną, ale także z Krymu, używając rosyjskiej marynarki wojennej lub floty powietrznej. Ze względu na słabą ukraińsko-rosyjską i ukraińsko-białoruską kontrolę graniczną Naddniestrze jest również łatwo dostępne dla rosyjskich służb specjalnych i służb bezpieczeństwa oraz sił specjalnych od wschodniej i północnej strony Ukrainy. Wprowadzony 26 listopada 2018 r. stan wojenny na Ukrainie, nie mógł pomóc w tej sytuacji.

Jak wynika z powyższego wywodu, Naddniestrze jest specyficznym obiektem rosyjskiej zależności. Rosja nie ma z nim żadnego terytorialnego połączenia, więc nie spieszy się z uznaniem jego niepodległości, przeciwnie niż w przypadku Osetii Południowej i Abchazji. W ten sposób zachowuje swobodę manewru, zwłaszcza że uznanie niepodległości Naddniestrza z jednej strony wywołałoby negatywną reakcję międzynarodową, z drugiej – Rosji trudno byłoby fizycznie obronić Naddniestrze. Najważniejsze jest jednak, że po uznaniu przez Rosję niepodległości Naddniestrza, i oczywiście nieuznaniu jej przez społeczność międzynarodową, nikt by się już nim nie interesował. W takim przypadku Moskwa przynajmniej formalnie nie mogłaby ingerować w sprawy stosunków Mołdawii z innymi krajami. Oczywiście Naddniestrze nadal pozostałoby domeną rosyjską i jednocześnie klinem-przyczółkiem/forpoczta, jednak jego znaczenie zdecydowanie by zmalało.

Zatem Naddniestrze, jako twór quasi-państwowy, w rzeczywistości będący pod silnym wpływem Rosji, może być uznane za rosyjski klin – forpoczta i klin – przyczółek (dokładniej – przyczółek jako prowokacja przeciwko sąsiadom). Funkcje przyczółku Naddniestrze mogłoby pełnić tylko wtedy, gdyby sytuacja stosunków Rosji z Mołdawią lub Ukrainą była wyjątkowo „gorąca”. Zasadniczo Naddniestrze realnie może służyć Rosji do ingerowania w wewnętrzne sprawy Ukrainy i Mołdawii, jak dotąd nie posiadając większego potencjału przyczółku wojskowego.

Najważniejszą forpoczta w rosyjskim łańcuchu klinów jest Obwód Kaliningradzki (Królewiecki). Kwestia prawna zależności Kaliningradu od Rosji nie jest uregulowana, a jej historia sięga 1945 roku²⁷. Jednak na poziomie politycznym i dyplomatycznym problem ten nigdy nie został aktywnie podniesiony – Zachód zawsze wiedział, że wywołałoby to wyjątkowo burzliwą reakcję Rosji, która uważa Obwód Kaliningradzki za należące do niej trofeum otrzymane w zamian za decydujący wkład w zwycięstwo podczas II wojny światowej.

²⁷ Polityczny, społeczny i kulturalny fenomen Obwodu Kaliningradzkiego od końca XX w. do początku XXI w. dogłębnie zbadany został przez profesora Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Wileńskiego R. Lopatę w monografii *Anatomia zakładnika: sprawa jubileuszu Kaliningradu (Ikaito anatomija: Kaliningrado jubilejaus byla)*, Vilnius: Eugrimas 2006, także w innych pracach, na przykład, A. Gorodilov, V. Žalys, V. Sirutavičius, J. Stanytė Toločkienė, *Obwód Kaliningradzki: historia i współczesność (Kaliningrado sritis: istorija ir dabartis)*, Vilnius 2006; S. Sukhankin, *From 'Bridge of Cooperation' to A2/AD 'Bubble': The Dangerous Transformation of Kaliningrad Oblast*, „The Journal of Slavic Military Studies“, Volume 31, 2018.

Obwód Kaliningradzki jest pół-eksklawą Rosji, posiadającą dość dobrze rozwiniętą infrastrukturę komunikacyjną z jej głównym terytorium: drogą lądową – wielotorowo – przez Litwę, Łotwę, Białoruś i Ukrainę; drogą morską – przez Morze Bałtyckie do Petersburga, obwodu leningradzkiego i Republiki Karelii. Obwód Kaliningradzki jest zmilitaryzowaną, najbardziej wysuniętą na Zachód forpocztą oraz przyczółkiem Rosji. Przez położenie na południowo-wschodnim wybrzeżu Morza Bałtyckiego, stanowi on bezpośrednie zagrożenie dla państw bałtyckich (zwłaszcza Litwy), Polski i Szwecji. Jest to w zasadzie klin rosyjski na północno-wschodnim skrzydle przestrzeni euroatlantyckiej. Obszar ten, dopóki należy do Rosji, zawsze będzie niebezpieczny – także ze względu na ewentualne kontynentalne połączenie Rosji z Kaliningradem przez terytorium bliskiego geopolitycznego i ideologicznego sojusznika – Białoruś. Już sama logika koncepcji eurazjatyckiej zakłada taki rozwój, który oznaczałby mniejszą lub większą zależność państw bałtyckich od rosyjskiej strefy interesów.²⁸ Jednakże Obwód Kaliningradzki, przy potencjalnej konfrontacji NATO-Rosja, jest dla Rosji bardziej klinem-forpocztą, który, rzecz jasna, może być wykorzystany także do operacji ofensywnych.²⁹ Oczywiście mogłyby to być działania lokalne skierowane przeciwko Litwie i Polsce, najprawdopodobniej prowokacje. Obecnie znaczenie Obwodu Kaliningradzkiego dla Rosji jest znacznie większe niż dla Związku Radzieckiego podczas zimnej wojny. Wówczas był on częścią składową całego północno-zachodniego systemu ofensywno-obronnego Związku Radzieckiego. Z drugiej strony, były tam rozmieszczone znacznie większe siły wojskowe niż na innych obszarach północno-zachodniego ZSRR. W czasie zimnej wojny okręg królewiecki był „magazynem broni”, strategicznie ważnym dla „obrony” terytoriów republik radzieckich Litwy, Łotwy i Estonii. Stanowił także znaczące wsparcie dla sowieckich kontyngentów wojskowych rozmieszczonych w Polsce i NRD.

Po lutym 2014 r, tj. po okupacji Krymu i rozpoczęciu ukraińsko-rosyjskiego konfliktu zbrojnego, sytuacja geopolityczna Obwodu Kaliningradzkiego znacząco się zmieniła: bardzo wyraźne stały się geopolityczne linie podziału między Zachodem a Rosją w regionie Morza Bałtyckiego. Obwód Kaliningradzki stał się wyraźną anomalią geopolityczną i cywilizacyjną, regionem, którego cechy polityczne, geopolityczne, ideologiczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe stają się w zasadzie zupełnym anachronizmem w zachodniej przestrzeni regionu Morza Bałtyckiego. Dlatego w drugiej dekadzie XXI wieku trudno jest mówić o szczególnym statusie tego obszaru, „regionie pilotażowym”, konkretnych uregulowaniach

²⁸ Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Cechy geopolityki krajów bałtyckich. XX wiek (Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius)*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, s. 311-340

²⁹ Strategie obronne i ofensywne w rosyjskiej polityce zawsze się ze sobą łączyły. (Patrz: J.-Ch. Romer, *La pensée stratégique russe au XX siècle*, Paris: Economica, 1997, s. 20-31.

dotyczących współpracy z UE, nie wspominając nawet o wnioskach projektach znacznie wcześniejszej integracji Kaliningradu z Zachodem niż reszty Rosji.³⁰

Sprawa zależności Obwodu Kaliningradzkiego jest niewątpliwie związana z kwestią okupacji Krymu. Gdyby Rosja pod koniec pierwszego i w drugim dziesięcioleciu XXI wieku dalej się demokratyzowała, z pewnością wystąpiłaby konieczność rewizji formalnego lub nieformalnego statusu Obwodu Kaliningradzkiego w ramach Federacji Rosyjskiej. Rosja byłaby zmuszona demokratyzować się i demokratyzować Obwód Kaliningradzki lub demokratyzując się, udzielić pierwszeństwa dla tego procesu właśnie w Kaliningradzie (być może dając więcej praw także innym rosyjskim portom, aglomeracjom lub ogólnie małym, rozwiniętym gospodarczo regionom). Ponieważ Rosja opowiedziała się za innym wariantem, imperialną polityką eurazjatycką, fakt przyłączenia Krymu do Rosji oznacza zamrożenie i odsunięcie w czasie na wiele lat wszelkich debat na temat podporządkowania Kaliningradu. W niedalekiej przyszłości Zachód niewątpliwie najpierw podniesie kwestie zwrotu Ukrainie terenów Ukrainy Wschodniej i Południowo-Wschodniej (Donbasu) oraz Krymu. Również kwestia krymska, jako realny przedmiot negocjacji między Zachodem a Rosją oraz Ukrainą a Rosją, jest teraz odkładana w przyszłość, ponieważ wszystkie strony negocjują zasady wycofania ukraińskich separatystów i wojsk rosyjskich z Ukrainy Wschodniej i Południowo-Wschodniej, a nie sprawę Krymu. Zatem faktycznie kwestia statusu Kaliningradu może być podniesiona w społeczności międzynarodowej jedynie po przywróceniu obowiązywania prawa międzynarodowego w sprawie Ukrainy i Krymu.³¹

Chronologicznie ostatni klin, który zaczął tworzyć się już po okupacji krymskiej – Donbas różni się od pozostałych pięciu klinów geopolitycznych Rosji. Z jednej strony należy go zaliczyć do kategorii nadal aktywnych konfliktów. Nie trzeba już udowadniać bezpośredniego zaangażowania Rosji w okupację Doniecka i Obwodu Ługańskiego. Bez wątplenia Rosja zawsze zaprzeczy, że jest to pogwałcenie prawa międzynarodowego, podobnie jak w przypadku Krymu.³² Z drugiej strony, ukraińskie siły zbrojne są zaangażowane w działania wojskowe na rzecz odzyskania Doniecka i Ługańska. Donbas, podobnie jak Osetia Połu-

³⁰ R. Lopata, L. Jonavičius, V. Sirutavičius, L. Zdanavičius, *Strategie i programy długoterminowego rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego (lata 2007-2016) (Kaliningrado sritis ilgalaikės raidos programos ir strategijos (2007 – 2016 m.))*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2007, s. 35-47.

³¹ Przypomnijmy, że oprócz problemu zależności Obwodu Kaliningradzkiego od Rosji, Japonia i Rosja oraz społeczność międzynarodowa będą również musiały zająć się kwestią okupowanych przez Rosję japońskich Wysp Kurylskich. Być może zostanie to zsynchronizowane.

³² H. Molder, V. Sazanov, *Information Warfare as the Hobbesian Concept of Modern Times — The Principles, Techniques, and Tools of Russian Information Operations in the Donbass*, "The Journal of Slavic Military Studies", Volume 31, 2018 - Issue 3. I. Katshanovski, *The Separatist War in Donbas: A Violent Break-up of Ukraine?*, "European Politics and Society", Volume 17, 2016 - Issue 4: "Ukraine in Crisis".

dniowa i Abchazja (częściowo także Krym), ma bezpośrednie połączenie z terytorium Rosji, dlatego można uznać, że jest to formujący się rosyjski lądowy klin geopolityczny, podobny do Osetii Południowej. Jest to najbardziej wysunięty na wschód klin na Ukrainie, geopolitycznie ostatecznie „uciskający” jej terytorium między Naddniestrzem, Krymem i właśnie Donbasem. W takim przypadku zakres rosyjskich prowokacji przeciwko Ukrainie robi się niewyczerpywalny. Donbas staje się rosyjskim podmiotem na wschodzie, podobnie jak Kaliningrad na zachodzie, tyle że strategiczne znaczenie Obwodu Kaliningradzkiego jest bez wątpienia ważniejsze.

W stworzonym przez Rosję systemie klinów ważny jest również region Górskiego Karabachu³³. Nie stanowi on jednak rosyjskiego klina geopolitycznego, ponieważ Rosja nie kontroluje jego terytorium. Rosja przez udzielanie większego poparcia dla swojego bliskiego sojusznika Armenii oraz wykorzystywanie struktur WNP, dąży jednocześnie do odgrywania roli arbitra między Armenią a Azerbejdżanem, próbując tym samym geopolitycznie kontrolować oba państwa i jednocześnie cały subregion Kaukazu Południowego.

Kliny geopolityczne jako system

W stosunkowo krótkim okresie – w latach 2008-2014 – Rosji udało się z pojedynczych „problematycznych” regionów – Osetii Południowej, Abchazji, Krymu, Donbasu, Naddniestrza i Obwodu Kaliningradzkiego – stworzyć system klinów geopolitycznych, który może działać zarówno na poziomie lokalnym, jak i regionalnym. Kliny te łączy niejasny status prawny i polityczny oraz, oczywiście, większa lub mniejsza zależność od Rosji. W przypadku Obwodu Kaliningradzkiego jest ona bezpośrednia (Obwód nie jest nawet podmiotem federalnym) i obecnie nie kwestionuje jej społeczność międzynarodowa; w przypadku Krymu również jest bezpośrednia, ale okupowane przez Rosję terytorium przez społeczność międzynarodową nadal jest uznawane *de jure* za część Ukrainy, a kwestia ta nie jest aktywnie poruszana z powodu niejasnej sytuacji na wschodzie i południowym wschodzie Ukrainy. Naddniestrze z powodu braku połączenia terytorialnego z Rosją jest bardziej samodzielne niż *de facto* okupowane przez nią regiony Gruzji – Osetia Południowa i Abchazja. Trzy z sześciu klinów geopolitycznych – Osetia Południowa, Abchazja i Naddniestrze – należą do kategorii zamrożonych konfliktów. Chociaż Krym oraz nowo powstający klin – region wschodni Ukrainy (Donieck i Ługańsk) – formalnie nie należą do tej kategorii, jednak ich status będzie w przyszłości długo i na różne sposoby rozważany i re-

³³ Region Górskiego Karabachu, zamieszkały głównie przez Ormian, został ogłoszony niepodległym państwem 02.09.1991. Azerbejdżan, którego Górski Karabach jako region autonomiczny był częścią od 1923 roku, uważa region za terytorialną część swojego państwa.

gulowany, zarówno bezpośrednio przez strony porozumienia – Ukrainę i Rosję, jak i całą społeczność międzynarodową. Kształtuje się zatem kolejny zamrożony konflikt.

Do czasu rosyjsko-gruzińskiego konfliktu zbrojnego o Osetię Południową w 2008 roku, geopolityczne kliny Naddniestrza, Abchazji i Osetii Południowej także należały do kategorii problematycznych. Jednakże były to problemy raczej lokalne, związane jedynie ze stosunkami dwustronnymi, odpowiednio – rosyjsko-mołdawskimi (oczywiście wpływało to częściowo także na interesy Rumunii oraz Ukrainy) oraz rosyjsko-gruzińskimi. Te obszary zamrożonych konfliktów służyły do utrzymywania przez Rosję decydującej roli arbitra w sytuacjach lokalnych. W tej chwili Rosja de facto nie traktuje ich jako problemów w stosunkach dwustronnych, mogąc czynić pewne ustępstwa w związku z każdym klinem, a tym samym manipulować sytuacją. W stosunkach dwustronnych między Ukrainą a Rosją do początku 2014 r. problem zależności Krymu właściwie nie istniał, a znaczenie Kaliningradu dla Rosji zaczęło wzrastać, jak wspomniano, dopiero na początku 2014 r., kiedy Rosja rozpoczęła zbrojne działania na Ukrainie.

Miejsce rosyjskich klinów geopolitycznych w systemie geopolitycznych kręgów koncentrycznych

Geopolityka Rosji i Związku Radzieckiego, jak już wspomniano, w różnych okresach opierała się na doktrynach panslawizmu lub eurazjatyzmu, a w praktyce, w kontekście rozwoju terytorialnego imperium, była to zazwyczaj ich mieszanka. Już podczas zimnej wojny wewnętrzna i zewnętrzna polityka Związku Radzieckiego strukturalnie opierała się na systemie kręgów koncentrycznych. Oczywiście, wówczas był on mniej skomplikowany niż obecnie.

Pierwszy pierścień (krąg koncentryczny) tworzyła oś moskiewsko-leninградzka jako epicentrum państwa, drugi – także z zasadniczo „rosyjskie” terytorium, czyli zachodnia część Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (RFSRR), począwszy od granic republik radzieckich Estonii, Łotwy, Ukrainy, Białorusi na zachodzie i południowym zachodzie oraz od północno-wschodniego wybrzeża Morza Czarnego, do strefy rosyjskich stepów i gór Ural na południowym wschodzie i wschodzie, skończywszy na rosyjskim zachodnim wybrzeżu Oceanu Arktycznego³⁴. Zasadniczo pierwsze dwa pierścienie były „prawdziwą Rosją”, tj. historycznie ukształtowanym obszarem

³⁴ Szkicując krąg koncentryczny, byłaby to linia: Leningrad – Psków – Smoleńsk – Kursk – Woroneż – Rostów – Krasnodar – Astrachań – Wołgograd – Saratów – Orenburg – Czelabińsk – Perm – Jekaterynburg – Kirow – Archangielsk – Leningrad. Strefę „rosyjską” geopolitycznie często przedłuża się wzdłuż wschodniej granicy Rosji dość szeroką linią od Uralu do Władywostoku.

w większości zamieszkałym przez Rosjan³⁵. Geograficznie jest to europejska część Rosji.

Trzeci pierścień składał się z otaczających drugi pierścień autonomicznych republik, okrywający się z siecią późniejszych obwodów i okręgów Federacji Rosyjskiej (FR) – zaczynając od południowej części Rosji i Północnego Kaukazu (Adygea, Karaczajo-Czerkiesja, Kabardyno-Bałkaria, Osetia Północna, Czeczeno-Inguszetia, Dagestan, Kałmucja), kończąc na wschodzie europejskiej części Rosji (Udmurcja, Mari El, Czuwaszja, Tatarstan, Baszkiria, Mordwa) oraz na jej północy (Komi, Nieniecki Region Autonomiczny, Karelia). Oczywiście konglomerat autonomicznych struktur rosyjskich tylko warunkowo można nazwać kręgiem koncentrycznym, ponieważ duże ich nagromadzenie występowało tylko w południowej i wschodniej europejskiej części FR. Ponadto niektóre autonomiczne regiony, szczególnie we wspomnianej wschodniej części, często nakładają się na poszczególne obszary FR (Astrachań, Saratów, Kirov, Samara itp.), na których centralizacja i relacje podporządkowania wertykalnego były znacznie bardziej rygorystyczne. Z drugiej strony, część autonomicznych jednostek znajdowała się w Zachodniej i Wschodniej Syberii – Chanty-Mansyjsk, Jamał Nen, Buriacja, Jakucja i inne. Mimo wszystko pod względem geograficznym były oddalone od centrum imperium sowieckiego i przynajmniej częściowo otaczały „ziemie rosyjskie”, zatem przyjmuję, że wszystkie te struktury można nadal traktować jako krąg koncentryczny – właśnie trzeci.

W okresie radzieckim – władzy scentralizowanej – wymienione autonomiczne republiki (obwody, okręgi) były w najlepszym wypadku ograniczonymi podmiotami gospodarczymi, terytorialnymi jednostkami gospodarczymi. Na tych terenach nie były aktywne tendencje nacjonalistyczne. Wyjątkiem były narody Kaukazu Północnego, które mimo wszystko wyrażały roszczenia do mniej lub bardziej ograniczonej autonomii politycznej i kulturowej. Z politycznego punktu widzenia były to lokalne struktury polityczne i kulturowe imperium radzieckiego, w pełni podporządkowane władzy centralnej.

Czwarty pierścień to obszar tzw. socjalistycznych republik radzieckich. Łącznie republik tych było piętnaście, bez RFSRR – czternaście. Formalnie były one podmiotami federalnymi, niejako mogącymi nawet wycofać się z ZSRR, jednak mechanizm wyjścia nie został ustanowiony prawnie. Oczywiście, nawet gdyby został, oddzielenie się od ZSRR było całkowitą utopią. Czternaście republik radzieckich półksiężycem otaczało RFSRR – od Estonii do Ukrainy i Mołdawii na zachodzie i południowym zachodzie ZSRR oraz do Południowego Kaukazu i republik Azji

³⁵ W tekście mowa jest tylko o „rosyjskim” centrum terytorialnym, i tym, co skierowane jest w politykę wobec Zachodu. Patrz: A. Дугин, *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва: Арктогея, 1997, s. 411-415. J. Ch. Romer, *Géopolitique de la Russie*, Paris: Economica, 1999, s.14.

Środkowej na południu i południowym wschodzie. Była to strefa buforowa Rosji (Związku Radzieckiego), pierwsza prawdziwa linia obrony *Heartlandu*. Z przyczyny scentralizowanej władzy, były one w pełni zintegrowane politycznie i ekonomicznie z imperium radzieckim, mimo że ich formalny status federalny został ustalony w konstytucjach zarówno Związku Radzieckiego, jak i poszczególnych „republik”. „Republiki” miały tyle autonomii politycznej, gospodarczej i kulturalnej, ile potrafiły sobie wywalczyć. Tradycyjnie najwięcej ich posiadały kraje bałtyckie³⁶, Gruzja, Armenia i Azerbejdżan (załączek modelu drobnomieszczańskiego), a także Uzbekistan (patriarchalizm i elementy autokracji).

Mimo wszystko centralizacja władzy pozostawała dość silna, nie wspominając nawet o roli, którą w centralizacji odgrywały radzieckie struktury wojskowe i struktury bezpieczeństwa, które pozwalały Sowietom na pełną kontrolę sytuacji politycznej, społecznej i gospodarczej. Jednak rozpoczęty w latach siedemdziesiątych XX wieku proces helsiński wstrząsnął prawnymi i politycznymi podstawami społeczeństwa radzieckiego i jednocześnie zakwestionował integralność terytorialną ZSRR: formalna państwowość poszczególnych „republik” ZSRR stała się przesłanką całkowitej lub przynajmniej *de jure* niepodległości.

W ramach czwartego pierścienia łatwo było także obserwować specyfikę krajów bałtyckich. Sytuacja Litwy, Łotwy i Estonii, ze względu na ich narodowe tradycje niepodległościowe i już uformowany status „narodów historycznych”, była wyjątkowa. „Republiki” te były specjalną strefą buforową: pomimo prężnej integracji z systemem radzieckim, były one pierwszą radziecką forpocztą w regionie Morza Bałtyckiego z bezpośrednim kontaktem ze światem zachodnim. Dlatego kraje bałtyckie nie utraciły dla Sowietów statusu przyczółku i forpoczty-bariery. Wyraźnie świadczyło o tym także przekonanie Sowietów, że społeczeństwa tych krajów pozostawały zasadniczo przeciwne reżimowi radzieckiemu, tylko dostosowały się do niego.

Piąty pierścień składał się z krajów tzw. demokracji ludowej – w obecnym rozumieniu rdzennych państw Europy Środkowej i Wschodniej – Polski, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Czechosłowacji, Węgier, Rumunii i Bułgarii. Były one satelitami Związku Radzieckiego, ideologicznymi i geopolitycznymi partnerami należącymi do organizacji wojskowo-politycznej Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. W państwach tych, z których każde miało własną specyfikę³⁷, zostały rozmieszczone wojska radzieckie lub

³⁶ Na przykład, po śmierci J. Stalina A. Sniećkus – faktyczny przywódca litewskiej SRR, pierwszy sekretarz Komunistycznej Partii Litwy, zdołał w latach 1954-1974 ustanowić dość niezależny status gospodarczy, kulturalny i częściowo polityczny litewskiej SRR w składzie ZSRR.

³⁷ Najbardziej w tym kontekście wyróżniała się Rumunia. Ten kraj, ze względu na autorytarny i narodowy charakter polityki swojego przywódcy N. Ceaușescu, był znacznie bardziej suwerenny niż inne państwa tzw. bloku socjalistycznego.

jednostki specjalne, działały radzieckie agencje wywiadu i kontrwywiadu. Były one frontowymi wojskowo-politycznymi przyczółkami/forpocztami Związku Radzieckiego w kontakcie z Zachodem.

Warunkowo można również nakreślić szósty krąg geopolityczny jako strefę pośrednią między krajami „demokracji ludowej” a państwami zachodnimi – członkami NATO i/lub ówczesnej EWG. Składał się on z geopolitycznie neutralnych, ale rządzących się ideologią marksistowską Jugosławii i Albanii oraz państw utożsamiających się pod względem wartości z Zachodem – Szwecji, Finlandii i Austrii.

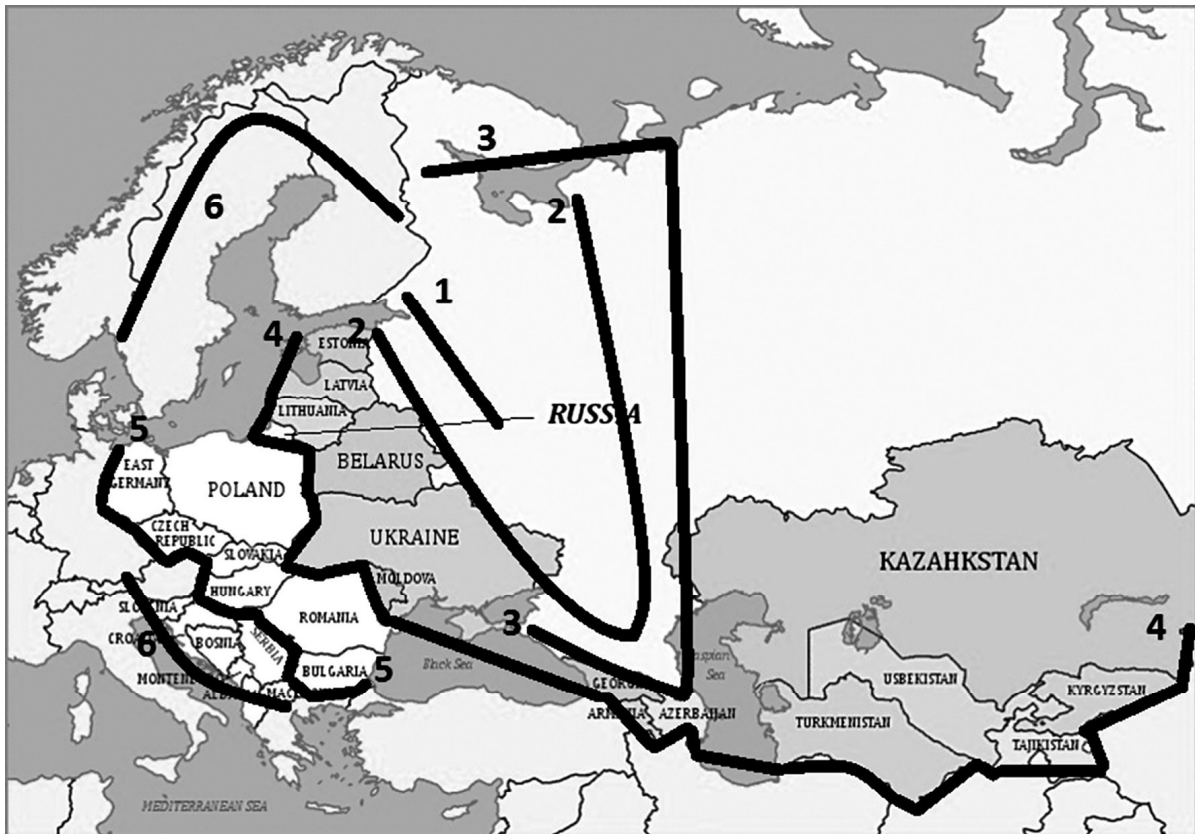
Jugosławia, mimo wybrania ścieżki socjalizmu, pozostawała dość liberalna zarówno w polityce wewnętrznej, jak i zagranicznej (czemu nie przeszkadzały autorytarne cechy głowy państwa, Josipa Broz Tity) oraz tolerowała tendencje drobnomieszczańskie. Albania zdecydowała się na rygorystyczną centralizację i autarchię, jednak geopolitycznie odłączyła się od kierowanego przez Związek Radziecki bloku socjalistycznego.

Status każdego z trzech neutralnych państw zachodnich – Szwecji, Finlandii i Austrii –znajdujących się blisko Związku Radzieckiego lub będących jego satelitami różnił się. Szwecja, formalnie neutralna pod względem wojskowym i politycznym, pozostawała silną forpocztą Zachodu na zachodnim wybrzeżu Morza Bałtyckiego; Finlandia pełniła funkcję „bramy gospodarczej” do Związku Radzieckiego, Austria zaś – funkcje forum Zachodu i Wschodu oraz pośrednictwa wywiadowczego i współpracy gospodarczej.

Szósty pierścień podtrzymywał równowagę między Zachodem a Wschodem. Te realia geopolityczne dobrze odzwierciedla położenie Jugosławii i Albanii. Sowietci mogli stworzyć w tych krajach całkowicie przychylnie sobie reżimy, jednak ich ideologiczna bliskość z Sowietami i neutralność geopolityczna oraz jednoznaczne poparcie Chin dla tych krajów (szczególnie dla Albanii), doprowadziły do decyzji ZSRR o utrzymaniu *status quo*. Zwłaszcza, że był to również element gry z Zachodem – stabilny status Szwecji, Finlandii i Austrii oraz ich dość neutralne zachowanie były zgodne z politycznym stanowiskiem przywódców Jugosławii i Albanii. Można nazwać to swoistą wymianą geopolityczną.

Opisywany system kręgów koncentrycznych pozwalał Moskwie uznawać się za twierdzą nie do pokonania (wariant geopolityki Masady). Im bardziej dany pierścień odsunięty był od centralnej Rosji, tym większa była możliwość jego naruszenia. Główną przyczyną początku rozpadu tego systemu kręgów koncentrycznych był, zainicjowany w latach siedemdziesiątych XX w., proces helsiński. Koniec zimnej wojny, na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w., ostatecznie zdestabilizował i rozbił szósty oraz piąty, a częściowo także czwarty krąg koncentryczny. Jednak imperium radzieckie nie rozpadło się, a jedynie poważnie popękało i przekształciło się w nowe imperium rosyjskie.

Schemat 2. System geopolitycznych kręgów koncentrycznych Związku Radzieckiego

1 pierścień - oś Moskwa – Leningrad.

2 pierścień - zachodnia (rosyjska) część Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (RFSRR).

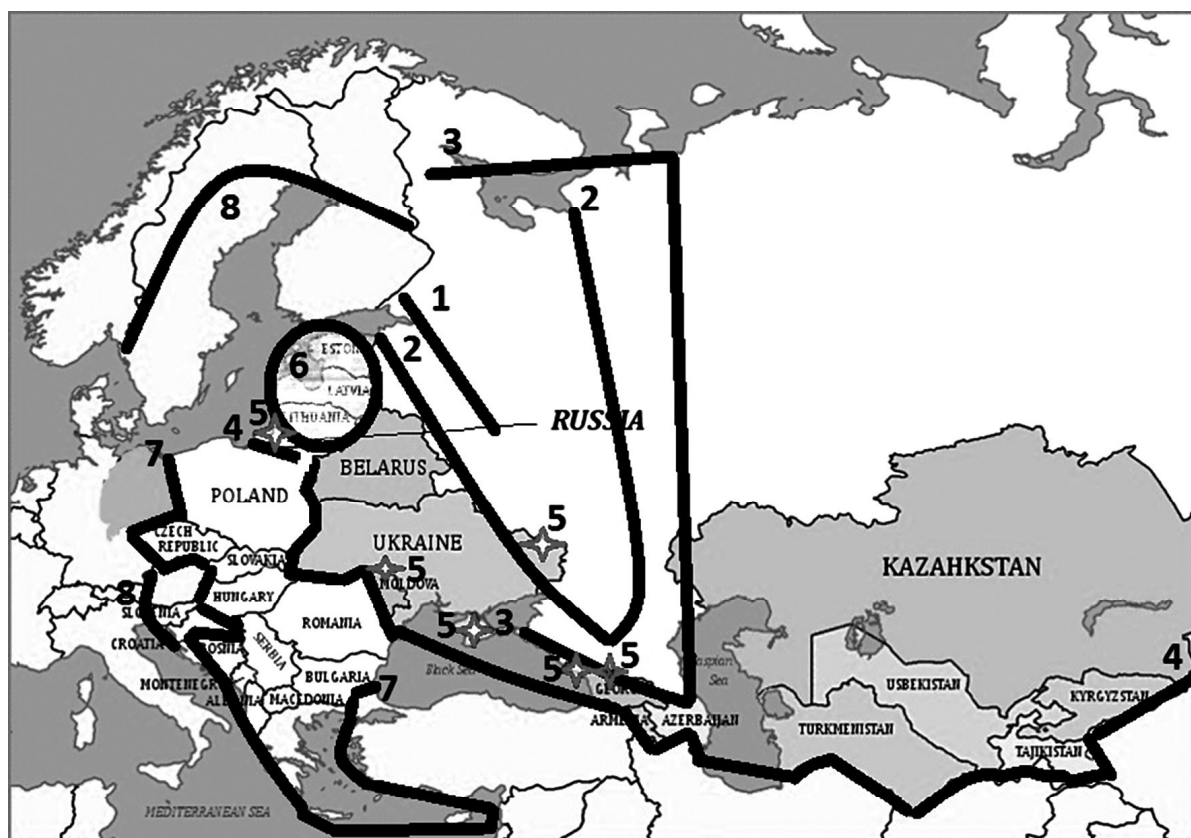
3 pierścień - autonomiczne republiki, obwody i okręgi Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej na południu Rosji, na Kaukazie Północnym i na wschodzie europejskiej część Rosji.

4 pierścień - terytorium tzw. czternastu socjalistycznych republik radzieckich.

5 pierścień – tzw. kraje demokracji ludowej (Polska, Niemiecka Republika Demokratyczna, Czechosłowacja, Węgry, Rumunia i Bulgaria)

6 pierścień - geopolitycznie neutralne państwa socjalistyczne i kapitalistyczne (Jugosławia, Albania, Szwecja, Finlandia, Austria).

Schemat 3. System geopolitycznych kręgów koncentrycznych Rosji

1 pierścień - oś Moskwa – Petersburg.

2 pierścień - zachodnia (rosyjska) część Federacji Rosyjskiej.

3 pierścień - autonomiczne republiki i autonomiczne okręgi Federacji Rosyjskiej.

4 pierścień - kraje Wspólnoty Niepodległych Państw (także Ukraina i Gruzja)

5 pierścień - rosyjskie kliny geopolityczne (Obwód Kaliningradzki, Naddniestrze, Krym, Abchazja, Osetia Płd. i Donbas)

6 pierścień - Kraje bałtyckie

7 pierścień - Kraje Europy Środkowej i Bałkanów (Polska, Czechy, Słowacja, Węgry, Rumunia, Bułgaria, Grecja (członkowie NATO i UE), Cypr (członek UE), Albania, Czarnogóra (członkowie NATO), Macedonia, Serbia, Bośnia i Hercegowina, Kosowo).

8 pierścień - Szwecja, Finlandia, Austria (członkowie UE), Chorwacja, Słowenia (członkowie NATO i UE).

Wraz z początkiem rewolucyjnych zmian w Europie Środkowej i Wschodniej, w latach 1989-1991, kraje Europy Środkowej wycofały się z socjalistycznego geopolitycznego imperium kierowanego przez Związek Radziecki, a socjalistyczne „republiki” radzieckie ogłosiły niepodległość. Nie oznacza to, że cała Europa Środkowa, a zwłaszcza były „republiki radzieckie”, ostatecznie wycofują się z geopolitycznej orbity Rosji. System kręgów koncentrycznych, chociaż się zmienił, mimo wszystko nie przestał istnieć. Ze strukturalnego punktu widzenia pozostał nawet podobny. Sama Rosja po zakończeniu zimnej wojny utraciła status

supermocarstwa. Obecnie, nawet mając na uwadze olbrzymi potencjał nuklearny Rosji, moglibyśmy nazwać ją tylko dużym, silnym państwem.

Jaka jest zatem różnica między systemem kręgów koncentrycznych Związku Radzieckiego w okresie zimnej wojny a systemem kręgów koncentrycznych obecnej Rosji? Po pierwsze, system ten obecnie ma charakter czysto geopolityczny. Po upadku systemu socjalistycznego, Rosja straciła swoje narzędzia ideologiczne służące do umacniania systemu geopolitycznego. Jednak poza czynnikami czysto geopolitycznymi, pozostają jeszcze bezpośrednio z nimi związane czynniki (geo)ekonomiczne, (geo)energetyczne i (geo)kulturowe, mające na celu utrzymywanie pod swoją kontrolą peryferii imperium (zarówno bezpośrednio należących do imperium, jak i znajdujących się formalnie poza jego granicami).

Jeśli spojrzymy na obecny system kręgów koncentrycznych, zauważymy, że pierwsze trzy kręgi pozostały niezmienione – zarówno pierwszy pierścień centralnej części Rosji, jak i drugi – pierścień rosyjskich autonomicznych republik – pozostały takie same w sensie terytorialnym. Tylko w trzecim kręgu koncentrycznym – pierścieniu autonomicznych republik – nastąpiły znaczące zmiany polityczne, gospodarcze i kulturowe. Odnosi się do tego wzmocnienie statusu autonomicznych republik, przekształcenie ich w prawdziwe autonomiczne jednostki. Zostało to ustanowione zarówno prawnie, jak i poprzez udzielenie republikom większej niezależności na miejscu, a także wzmocnienie ich reprezentacji we władzy centralnej. Z ekonomicznego punktu widzenia republiki stały się dostatecznie samodzielными jednostkami, samorealizującymi się kulturowo. Jednakże Rosja pozostała państwem szczególnie scentralizowanym: rząd został zbudowany na podstawie ściśle hierarchicznej, więc tryb autonomicznego funkcjonowania republik jest osadzony w dość surowych ramach, nie wspominając już o rosyjskich służbach bezpieczeństwa i kontyngentach wojskowych, których podstawy działania w autonomicznych republikach zasadniczo nie różnią się od tych panujących w rosyjskich obwodach. Mimo wszystko kwestia kontroli, szczególnie w regionie Północnego Kaukazu, jest przedmiotem wielu rosyjskich niepokojów – nie tylko Czeczenia, lecz także Inguszetia, Kabarda, Bałkaria, Osetia Północna czy Dagestan.³⁸

Trzeci krąg koncentryczny jest znacznie bardziej separatystyczny niż w okresie radzieckim, jednak republiki autonomiczne są słabo zaludnione, znaczna część ich mieszkańców to etniczni Rosjanie, a społeczności etniczne, z wyjątkiem Czeczenów, nie są skonsolidowane politycznie. Zasadniczo przeważa podwójna identyfikacja: w wymiarze obywatelsko-politycznym – identyfikacja rosyjska, na

³⁸ Tatarstan, Baszkiria, Udmurcja, Mari, Mordwa i inne republiki autonomiczne o znacznie większym potencjale gospodarczym niż republiki Północnego Kaukazu nie stwarzają obecnie poważnych problemów rosyjskiemu rządowi centralnemu.

niższym politycznym i kulturowym poziomie – identyfikowanie się jako Ingusze, Osetyjczycy, Baszkirowie, Tatarzy itd.

Czwarty pierścień – to strefa Wspólnoty Niepodległych Państw, która zastąpiła krąg koncentryczny czternastu „republik” radzieckich. Składa się z byłych radzieckich republik – Kazachstanu, Uzbekistanu, Tadżykistanu, Kirgistanu, Turkmenistanu (Azja Środkowa); Armenii, Azerbejdżanu (Południowy Kaukaz); a także Białorusi i Mołdawii. Do tego kręgu koncentrycznego należałoby obecnie zaliczyć również Ukrainę i Gruzję, które wprawdzie stopniowo wycofują się z tego pierścienia, jednak z powodu ścisłych więzi ekonomicznych z Rosją nie mogą tego zrobić od razu. Mimo wszystko wystąpienie tych państw ze struktur WNP jest tylko początkiem wychodzenia z tego kręgu koncentrycznego, ponieważ historycznie są one powiązane politycznymi, gospodarczymi, energetycznymi, społecznymi i kulturowymi stosunkami z Rosją. Tradycyjnie aktywnie działają w nich także rosyjskie struktury bezpieczeństwa i wywiadu. Ścisłe są też powiązania między grupami przestępczymi itd.

Status Turkmenistanu w WNP różni się zarówno od statusu Ukrainy i Gruzji, jak i innych członków WNP. Jest to kraj, który ograniczył swój udział w WNP – wcześniej był jej pełnoprawnym członkiem, zaś od 2005 roku ma w organizacji status członka stowarzyszonego. Z geopolitycznego punktu widzenia Turkmenistan jest bardziej rosyjską strefą wpływów, chociaż zarówno przez Rosję, jak i przez swoich azjatyckich sąsiadów jest traktowany stosunkowo neutralnie.

Czwartym państwem, które zaburza spójność przestrzeni WNP, jest Mołdawia. Nie wycofała się z WNP, więc jej status w czwartym pierścieniu różni się od statusu Ukrainy i Gruzji. Poza tym nie ma otwartego konfliktu z Rosją. Z drugiej strony, Mołdawia jest aktywnym członkiem Partnerstwa Wschodniego UE, planującym w przyszłości wstąpić do UE. Zatem czwarty pierścień bezpośrednio jest linią rosyjskiej obrony i bezpieczeństwa oraz strefą rozwoju gospodarczego. Cztery wymienione wyżej państwa silnie destabilizują blok WNP. Jednak rola Turkmenistanu w WNP nie jest bardzo ważna, może być postrzegana jako „marginalna”. Mołdawia jest mała, poza tym ma problemy z powodu Naddniestrza. Proces integracji Ukrainy, Gruzji i Mołdawii w struktury euroatlantyckie (Mołdawii na razie jedynie w europejskie), choć strategicznie jest nieunikniony, nie ma jeszcze konkretnego harmonogramu. Dlatego można powiedzieć, że Ukraina, Gruzja, Mołdawia i Turkmenistan obecnie, pod względem geopolitycznym, są mniej lub bardziej kontrolowane przez Rosję. Ich możliwości wystąpienia z czwartego pierścienia są na razie niewystarczające. Rosja straciła zatem posiadaną za czasów Związku Radzieckiego pełną kontrolę nad czwartym pierścieniem, jednak nadal utrzymuje go w swoim geopolitycznym uścisku za pośrednictwem WNP i innych struktur politycznych i gospodarczych w przestrzeni WNP, a także poprzez swoje narzędzia polityczne, wywiadowcze, ekonomiczne, energetyczne, kulturalne i psychologiczne.

Aby wzmocnić kontrolę nad czwartym pierścieniem, Rosja od lat 90. XX w. do pierwszej połowy drugiego dziesięciolecia XXI w. stopniowo uformowała także omawiany piąty pierścień. Oddzielne kliny geopolityczne – Osetię Południową, Abchazję, Naddniestrze i Obwód Kaliningradzki – po przyłączeniu Krymu i eskalacji sytuacji w Donbasie, przebudowała w system klinów geopolitycznych. Kliny te nie mają ze sobą połączenia terytorialnego, jednak albo graniczą bezpośrednio z Rosją (Osetia Południowa, Abchazja, Donbas), albo są de facto terytoriami państwa rosyjskiego (pół-eksklawy – region Kaliningradu, Krym); albo są tworam quasi-państwowymi de facto znajdującymi się pod rosyjskim protektoratem (Naddniestrze).

Wszystkie kliny mogą pełnić różnorakie funkcje, mogą być forpocztami/przyczółkami/ barierami. Zawsze można przenieść do nich znacznie więcej sił zbrojnych niż jest ich w danym momencie. Może być lub jest w nich także rozmieszczona broń nuklearna. Z ich terenów można organizować operacje wojskowe na dużą skalę lub też wojskowe działania prowokacyjne. Rosja nie może zrezygnować z tych klinów, ponieważ stanowią one część jej polityki eurazjatyckiej i panslawistycznej.

System klinów geopolitycznych jako jeden z kręgów koncentrycznych, jak wspomniano wyżej, został utworzony po okupacji i aneksji przez Rosję należącego do Ukrainy Krymu – czyli w 2014 roku. Do tego czasu, w latach 1991-2014 można było mówić o pojedynczych podmiotach. Omawiany krąg koncentryczny wyłonił się jako dodatkowy czynnik geopolityczny, wzmacniający krąg koncentryczny strefy państw WNP i jako potencjalny środek destabilizujący wobec krajów Europy Wschodniej i Środkowej (szósty i siódmy krąg koncentryczny). Łatwo zauważyć, że geopolityczne kliny Rosji znajdują się blisko krajów Partnerstwa Wschodniego UE (Ukraina, Mołdawia, Gruzja) lub państw członkowskich UE, które są aktywnymi uczestnikami Partnerstwa Wschodniego (kraje bałtyckie, Polska, Czechy, Rumunia). W ten czy inny sposób wiąże się to również z polityką rozwoju NATO. Czwarty pierścień z okresu radzieckiego (republiki ZSRR) po upadku systemu podzielił się na czwarty (pierścień WNP) i piąty (rosyjskie kliny geopolityczne) krąg koncentryczny. Kraje bałtyckie, które również opuściły czwarty radziecki pierścień, można przydzielić do szóstego pierścienia geopolitycznego Rosji. Mimo że taka sytuacja ostatecznie ukształtowała się po przystąpieniu krajów bałtyckich do NATO i UE w 2004 r., podobnie można oceniać okres lat 2002-2004, kiedy kraje bałtyckie zostały zaproszone do członkostwa w NATO i UE, chociaż nie miały wówczas jeszcze gwarancji piątego artykułu Traktatu Północnoatlantyckiego.

Od lat 1990/1991 do 2002/2004 kraje bałtyckie przechodziły różne formy faktycznej geopolitycznej zależności od Rosji. W latach 1990/1991-1993/1994 były niestabilną rosyjską barierą, w latach 1993/1994-1995 – buforem państw zachodnich i Rosji, w latach 1995-1998/1999 – „niestabilną” barierą państw zachodnich,

w latach 1998/1999-2002 – potencjalnym, „niestabilnym” przyczółkiem państw zachodnich³⁹. Przed 2002 rokiem grawitacja geopolityczna krajów bałtyckich, niewątpliwie geopolitycznie zorientowanych ku Zachodowi, była ambiwalentna – i ku Zachodowi, i ku Rosji. Do lat 2002/2004 stopniowo słabła także zależność krajów bałtyckich od Rosji i jednocześnie od czwartego kręgu koncentrycznego Rosji (strefa WNP).

Mimo wszystko wpływ Rosji na państwa bałtyckie utrzymuje się do tej pory. W tym przypadku znacząca jest pozycja samej Rosji wobec tych krajów – traktowanie ich jako państw „podfrontowych” i „bliską zagranicę” oraz próby zrównania ich statusu ze statusem państw WNP. Z perspektywy potencjału obronności państw bałtyckich przed agresją Rosyjską, czyli z perspektywy wojskowo-strategicznej (kraje bałtyckie są oddzielone od świata zachodniego Bałtykiem, a w ich pobliżu znajduje się silnie zmilitaryzowany Obwód Kaliningradzki; konkretnych zobowiązań dotyczących obronności ze strony państw Zachodnich dotąd nie było) widać znaczącą różnicę od innych krajów Europy Środkowej i Bałkanów Wschodnich – obecnych państw członkowskich NATO i UE – Czech, Słowacji, Węgier, Rumunii, Bułgarii, a nawet od Polski. Kraje te podczas zimnej wojny, chociaż były satelitami ZSRR, przynajmniej formalnie zachowały status niepodległych państw, miały odrębną organizację państwową i atrybuty państwowe. Ponadto były geograficznie bliżej Zachodu, a Polska, Węgry, Czechy znacznie wcześniej – w 1999 r. – stały się członkami NATO.

Zatem kraje bałtyckie od 1991 do 1999 r. w ocenie Rosji były tylko specyficznymi państwami czwartego pierścienia (strefa WNP), zaś w latach 1999-2002/2004, tj. od rozpoczęcia do zakończenia procesu przystąpienia do NATO i UE – państwami wycofującymi się z tego kręgu koncentrycznego. Po przystąpieniu do NATO i UE kraje bałtyckie stały się dla Rosji niekwestionowanie szóstym pierścieniem. Zasadniczo zmieniły one swój status polityczny i wojskowy, a przyjęcie dorobku prawnego UE uczyniło je wyraźnie zorientowanymi i grawitującymi ku Zachodowi. Oznacza to, że fizyczno-materialna grawitacja z ambiwalentnej stała się zachodnia. Oczywiście pozostały ślady kulturowo-cywilizacyjnej grawitacji, a nawet orientacji ku Rosji, ale w żadnym wypadku są były one decydujące.

Można przyjąć, że po szóstym pierścieniu – krajach bałtyckich – który tylko koncepcyjnie można określić kręgiem koncentrycznym, ponieważ bardziej przypomina ukośnik niż pierścień na mapie Europy, siódmym można nazwać wszystkie pozostałe państwa środkowoeuropejskie i bałkańskie – Polskę, Czechy, Słowację, Węgry, Rumunię, Bułgarię, Grecję, Cypr, Czarnogórę, Albanie, Kosowo, Macedonię, Serbię oraz Bośnię i Hercegowinę.

³⁹ Č. Laurinavičius, E. Motieka, N. Statkus, *Cechy geopolityki krajów bałtyckich. XX wiek (Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius)*, Vilnius: Istorijos institutas, 2005, s.188.

Siódmy pierścień można także podzielić pod względem sub-regionalnym i geopolitycznym: 1) Polska, Czechy, Słowacja, Węgry, Rumunia i Bułgaria; 2) Grecja, Cypr, Czarnogóra, Macedonia, Serbia; 3) tylko geograficznie uzasadniona strefa świeckich państw muzułmańskich, w której interesy Rosji są najsłabsze – Albania, Kosowo oraz częściowo Bośnia i Hercegowina (tylko część Bośni i Hercegowiny jest muzułmańska). Spośród tych trzech krajów Rosja może znacząco wpłynąć tylko na Bośnię i Hercegowinę (czynnik bośniackich Serbów).

Państwami, na które Rosja nie może wywierać większego wpływu, można określić dwa kraje Bałkanów Zachodnich – Słowenię i Chorwację – oraz państwa członkowskie UE nienależące do NATO: Szwecję, Finlandię i Austrię. Mogłyby one stanowić ósmy krąg koncentryczny.

W odniesieniu do krajów Europy Północnej i Środkowej oraz Bałkanów warto zwrócić uwagę na parametry wynikające z charakterystyk geopolitycznych, stosowane przez Rosję w jej machinacjach geopolitycznych. Przede wszystkim są to geopolityczne grawitacje i orientacje, z którymi wiążą się rozwój ideologii panslawizmu i geopolityki oraz elementy polityki gospodarczo-energetycznej Rosji. Ogólnie rzecz biorąc, na Bałkanach Zachodnich problematyczne są kwestie geopolitycznej grawitacji i geopolitycznej orientacji. Na przykład orientacja geopolityczna Serbów serbskich i Serbów bośniackich jest jawnie prorosyjska, ale realia geopolityczne i gospodarcze decydują, że zwłaszcza Serbowie serbscy aktywnie uczestniczą w procesie integracji z UE. Dla Rosji po prostu zbyt kosztowne byłoby utrzymywanie pod bezpośrednim wpływem takiej liczby krajów Bałkanów Zachodnich.

Jak wiadomo, geopolityczna grawitacja może być materialno-fizyczna i kulturowo-cywilizacyjna. Polityka gospodarczo-energetyczna Rosji wobec wspomnianych państw jest zasadniczo przejawem grawitacji fizyczno-materialnej. Grawitacja kulturowo-cywilizacyjna obejmuje między innymi aspekt religijny. Rumunów, Bułgarów, Serbów, Czarnogórców, Greków, Greców Cypryjskich, część ludności Bośni i Hercegowiny (Serbowie) oraz większość Macedończyków łączy wyznanie prawosławne.

Wymiar kulturowo-cywilizacyjny (wraz z religijnym) jest ważniejszy dla współpracy kulturowej tych narodów i państw oraz dla wzajemnych niewiążących sympatii z Rosjanami (z wyjątkiem Rumunów). Istotna jest również geopolityczna i geoenergetyczna „łagodna” presja Rosji na wspomniane prawosławne państwa. Wpływ Rosji oczywiście pozostaje, jednak jest też inna strona grawitacji kulturowo-cywilizacyjnej: wschodnie i zachodnie Bałkany, z wyżej wspomnianymi wyjątkami, identyfikują się bardziej z cywilizacją zachodnią, a większość społeczeństw tych państw wiąże swoją przyszłość z instytucjami zachodnimi. Jednocześnie blok tych państw jest rodzajem geopolitycznej osłony Rosji, która będzie się stopniowo rozpadać, gdy zaczną się one przyłączać się do bloku zachodniego. Rosja zyska jedynie trochę czasu na wewnętrzną konsolidację swojego państwa.

Jak wynika z powyższego wywodu, system klinów geopolitycznych Rosji, który właściwie jako system zaczął działać w 2014 r., ma znaczenie geostrategiczne – jest to zorientowany w przyszłość podmiot geopolityczny, mający wzmocnić rosyjski dostęp terytorialny do „bliskiej zagranicy”, a jednocześnie będący w stanie pełnić funkcję przyczółku.

WNIOSKI

1. Klin geograficzny można scharakteryzować jako część terytorium jednego kraju, geograficznie penetrującą/wdzierającą się w terytorium innego kraju. Klinem geopolitycznym mogą być określone geograficzne struktury lądowe jednego państwa w formie różnego rodzaju półwyspów, penetrujące/wdzierające się w terytorium innego państwa i pełniące geostrategiczne funkcje forpoczty i/lub przyczółku, albo funkcje rozszerzania wpływu. Klin geograficzny należy traktować jako pole do ewentualnej ekspansji geopolitycznej – niekoniecznie realizowanej. Przykładami geograficznych (naturalnych) klinów mogą być: terytorialna penetracja północno-wschodniej chińskiej prowincji Da Hingan Ling na południowym wschodzie Rosji; penetracja północnych obszarów Włoch na południu Szwajcarii; penetracja północno-wschodniego terytorium Argentyny – w południowej Brazylii itd. Przykładami klinów geopolitycznych są: sytuacja Kotliny Fergańskiej jako klinów Uzbekistanu, Kirgistanu i Tadżykistanu w swoje terytoria; kliny Indii w Bangladeszu, Birmie i Pakistanie, klin rosyjski w Gruzji (Osetia Płd.) itd.

2. Zdaniem autora, kliny geograficzne i geopolityczne można postrzegać nie tylko jako struktury lądowe i niekoniecznie jako problemy lokalne. Niektóre jednostki geograficzne, takie jak półwyspy, wyspy, archipelagi, enklawy (eksklawy), półenklawy (półeksklawy), nie penetrują bezpośrednio terytorium innego kraju, jednak mogą odgrywać podobną rolę jak kliny lądowe. Przykłady: półwyspy – Krym na Ukrainie, Alaska w Ameryce Północnej, Półwysep Malajski itd.; wyspy – Kuba, Cypr, Puerto Rico; archipelagi – archipelagi należące do Francji, Wielkiej Brytanii, USA i in. na Pacyfiku i morzu Karaibskim; enklawy (eksklawy) – Nachiczewańska Republika Autonomiczna, Naddniestrze i in.; półenklawy (półeksklawy) – struktury mające dostęp do morza – Obwód Kaliningradzki, Alaska i in. Oznacza to, że problemy klinów geopolitycznych mogą mieć znaczenie regionalne lub nawet globalne.

3. Szerszy dostęp do koncepcji klina geopolitycznego pozwala nieco inaczej spojrzeć na geopolitykę Rosji. Kiedy imperium ZSRR zaczęło się rozpadać, dawne tzw. republiki radzieckie, szukały drogi do mniejszej lub większej niezależności. Rosja (ZSRR) starała się zjednoczyć je pod flagą WNP, jednocześnie w latach 1989-1992 utworzyły się problematyczne regiony lub inaczej – zamrożone strefy konfliktu. Są to: Abchazja, Osetia Południowa, Naddniestrze, Górski Karabach, Kotlina Fergańska i in. Jednak terytoria Abchazji, Osetii Płd. i Naddniestrza udało się Rosji kontrolować bezpośrednio, a równie bezpośrednio Rosja mogła wyko-

rzystać te regiony do wpływania na sytuację w Gruzji, Mołdawii i częściowo na Ukrainie. Te trzy autonomiczne struktury można z pewnością nazwać klinami geopolitycznymi, z których tylko Osetia Płd. może być traktowana za typowy geopolityczny klin lądowy. Abchazja była klinem zapewniającym szerszy dostęp do Morza Czarnego i jednocześnie do Gruzji w ogóle. To bardzo znacząco dopełniało klin geopolityczny Osetii Płd. Naddniestrze de facto można traktować jako rosyjską eksklawę – klin – protektorat.

Jednakże najważniejszy rosyjski klin geopolityczny powstał wcześniej – w 1945 roku. Jest nim Obwód Kaliningradzki – zmilitaryzowany, najbardziej wysunięty na Zachód rosyjski przyczółek i bariera. Region ten stanowi bezpośrednie zagrożenie dla krajów skandynawskich, państw bałtyckich i Polski. To pół-eksklawa Rosji. Kwestia należności Obwodu Kaliningradzkiego do Rosji jest niejasna z punktu widzenia prawa międzynarodowego.

W lutym 2014 r. zajęty przez Rosję Półwysep Krymski jest dla Rosji formalnie pół-eksklawą. Krym pozostający pod rosyjską okupacją należy postrzegać jako potężny klin geopolityczny, który poważnie ogranicza dostęp Ukrainy do morza i jest w stanie pełnić funkcję przyczółku/bariery w obszarze Morza Czarnego.

4. Przed okupacją krymską kliny Kaliningradu, Naddniestrza, Abchazji i Osetii Południowej funkcjonowały bardziej jako pojedyncze kliny, a nie system. Zasadniczo na zachód był skierowany klin Kaliningradu (region Morza Bałtyckiego), na południowy zachód Naddniestrza (baza dla prowokacji w Mołdawii i na Ukrainie), a na południe – Abchazji i Osetii Południowej. Były to jednocześnie przyczółki i forpocztę Rosji, wszystkie miały indywidualny potencjał rozprzestrzeniania się, jednak ze względu na duże odległości między zachodnimi i południowymi klinami, bardziej możliwa była współpraca tylko z blisko znajdującym się klinem. Po zajęciu Krymu przez Rosję powstał już łańcuch terytorialny, który uzyskał formę koncentrycznego półokręgu. Wszystkie z pięciu klinów, są wygodne zarówno do działań ofensywnych (z wyjątkiem Naddniestrza), jak i obronnych. Wszystkie je można by dość trafnie porównać do lotniskowców. Na ich obszarze znajdują się (Kaliningrad, Krym, Abchazja, Osetia Południowa) lub mogą znaleźć się w przyszłości (obecnie w Naddniestrzu rozmieszczony jest stosunkowo niewielki kontyngent wojsk rosyjskich) silne bazy wojskowe. Jest na nich również rozmieszczona, lub bez większych problemów może być rozmieszczona, broń jądrowa. Oczywiście z geopolitycznego punktu widzenia dla Rosji najważniejszymi klinami geopolitycznymi są Kaliningrad i Krym.

Zaraz po okupacji Krymu, w wyniku rosyjskiej interwencji wojskowej, klin zaczął formować się również w należącym do Ukrainy Donbasie. Donbas jako klin geopolityczny jest podobny do Osetii Płd. i Abchazji, ponieważ ma bezpośredni kontakt z terytorium Rosji. Ten klin nie został jeszcze ostatecznie uformowany, ponieważ konflikt zbrojny między Rosją a Ukrainą wciąż trwa.

5. System klinów geopolitycznych Rosji, obejmujący sześć jednostek terytorialnych, sam z siebie, w kontekście polityki międzynarodowej, nie może pełnić jedynie funkcji przyczółków/barier dla Rosji w środowisku lokalnym i czasem regionalnym. Geopolityka Rosji i Związku Radzieckiego w różnych okresach opierała się na doktrynach panslawizmu lub eurazjatyizmu, a w praktyce, w kontekście terytorialnego rozwoju imperium, była to zazwyczaj ich mieszanka. Obecna rosyjska geopolityka może być również określana jako połączenie eurazjatyizmu i panslawizmu z przewagą eurazjatyizmu. Geopolityka Rosji, a także Związku Radzieckiego, opiera się na systemie kręgów koncentrycznych, które mogą pełnić zarówno funkcje obronne (forpoczty), jak i funkcje przyczółku. Kręgi koncentryczne ZSSR były wyraźnie podzielone strukturalnie. Składały się z pierścieni skierowanych ku zachodowi: oś Moskwa-Leningrad – terytoria narodu rosyjskiego (rosyjskie) – pierścień obwodów, okręgów i republik autonomicznych RTFSR – krąg czternastu republik radzieckich – „kraje demokracji ludowej” – kraje neutralne geopolitycznie (Jugosławia, Albania, Szwecja, Finlandia, Austria). System kręgów koncentrycznych Rosji jako państwa, które utraciło status supermocarstwa, jest bardziej skomplikowany: oś Moskwa-Petersburg – zachodnia (rosyjska) część Federacji Rosyjskiej – autonomiczne republiki Federacji Rosyjskiej i terytoria autonomiczne – Wspólnota Niepodległych Państw – rosyjskie kliny geopolityczne (Obwód Kaliningradzki, Naddniestrze, Krym, Abchazja, Osetia Płd. i Donbas) – kraje bałtyckie – kraje środkowoeuropejskie i bałkańskie – Szwecja, Finlandia, Austria, Chorwacja, Słowenia.

6. System klinów geopolitycznych Rosji to system zarówno forpoczty, jak i przyczółków. Jest to jednak bardziej forpoczta mająca bronić integralności WNP i jednocześnie jak najbardziej przedłużać ostateczne „wyjście” z przestrzeni WNP Ukrainy i Gruzji, Mołdawii i Turkmenistanu. Ponadto, biorąc pod uwagę ewentualne i obecne rozmieszczenie broni jądrowej na obszarach klinów geopolitycznych, rosyjski system klinów geopolitycznych, jak wspomniano, może również stać się realnym geopolitycznym przyczółkiem.

Prof. Egidijus Motieka – litewski historyk, politolog. Profesor w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Michała Romera w Wilnie. Były dyrektor Centrum Studiów Strategicznych w Wilnie. Zajmuje się badaniami dotyczącymi bezpieczeństwa i polityki międzynarodowej w regionie Europy Wschodniej i Środkowej.

The Concept of Geopolitical Wedges and the System of their Functioning on the Example of Russia

Egidijus Motieka

The aggressive policy initiated by Russia, based on direct military power was, by its neighbours, Georgia and Ukraine, most often referred to as “aggression”, “continuation of imperial policy” or “desire to return to the former glory of the USSR”. One can ask the question: to what extent is the development of the Russian geopolitical and territorial space a comprehensive plan? Is it really development or is it just a desperate attempt to stop the progressing process of the CIS breakup? The most important question for the author is whether this is only aggression or are there, at the same time, powerful geopolitical and geostrategic plans for structuring territories directly dependent on Russia and countries or parts of their territories that are under its geopolitical influence?

The author considers this issue by introducing the term “geopolitical wedge” and by working on the thesis that Russia combines geopolitical wedges - Kaliningrad Oblast, Transnistria, Donbas, Crimean Peninsula,

Концепция геополитических клиньев и система их функционирования на примере России

Эгидијус Мотијека

Агрессивную политику, инициированную Россией и основанную на прямой военной мощи, ее соседи, Грузия и Украина, чаще всего называли «агрессией», «продолжением имперской политики» или «желанием вернуться к былой славе СССР». Можно задать вопрос: в какой мере развитие российского геополитического и территориального пространства является комплексным планом? Это действительно развитие или это просто отчаянная попытка остановить прогрессирующий процесс распада СНГ? Самый важный вопрос для автора заключается в том, является ли это только агрессией или в то же время существуют мощные геополитические и геостратегические планы по структурированию территорий, напрямую зависящих от России и стран или частей их территорий, находящихся под ее геополитическим влиянием?

Автор рассматривает эту проблему, вводя термин «геополитический клин» и работая над тезисом о том, что Россия объединяет геополитические клинья - Калининградскую

Abkhazia and South Ossetia - into a system that can significantly strengthen the north-west, and western, southwestern Russian military defence space.

область, Приднестровье, Донбасс, Крымский полуостров, Абхазию и Южную Осетию - в систему, которая может значительно укрепить оборонительное пространство северо-западной, западной и юго-западной России.

